SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XIII. — ČÍSLO 1—2.

Spisovná slovenčina po vojne[1]

EUGEN JÓNA

Len čo bolo možné v prvých povojnových časoch rozhľadieť sa po písanom a tlačenom slovenskom slove a započúvať sa do hovorených verejných prejavov, začaly sa ozývať hlasy o nedobrom stave nášho spisovného jazyka a jeho kultúry. Máme na mysli predovšetkým článok I. Kotvana s názvom „Jazyková kultúra inteligencie".[2] Podľa neho „charakteristickou črtou istej časti slovenskej inteligencie je medziiným aj absolútny indiferentizmus k jazykovej kultúre materinskej reči". V časopisoch, v rozhlase, v prednáškach, v kázňach, v písomnostiach a prípisoch, v úradoch, v školách u žiakov i profesorov a učiteľov „možno pozorovať priam hriešnu nedbalosť a zarážajúcu neznalosť, často až najelementárnejšie nedostatky a nevedomosti slovenského jazyka". „Dala by sa pri zisťovaní týchto chýb naisto zopakovať a popretriasať pochopiteľne celá gramatika." Svoje poznámky vystupňoval Kotvan vo vzrušené zvolanie: „Prznia nám reč — slovenskú reč!" I bez bližšieho rozboru možno charakterizovať tieto tvrdenia ako pesimistické, zveličujúce zlý stav jazykovej kultúry u našej inteligencie.

Ani univ. prof. Dr. E. Pauliny nie je celkom spokojný

[1] Niektoré časti tohto článku boly prečítané v rozhlase v Bratislave dňa 17. januára 1947, iné zas v Košiciach dňa 17. februára 1947, preto jeho charakter je len informatívny.

[2] *Nová práca* II, 1946, č. 3—4, str. 52.

s dnešným stavom, ako vidno v článku, nazvanom *Viete po slovensky?* s podtitulom *K základom jazykovej kultúry u nás.*[3] Podľa Paulinyho základ kultúry jazyka je osvojenie si gramatiky, t. j. hláskoslovia, tvaroslovia a ustálených pravidiel skladby a frazeologie. I on konštatuje, že „mnohí príslušníci tej vrstvy, ktorá vo vzájomnom styku používa spisovný jazyk, nesplňujú tieto základné predpoklady v znesiteľnej miere". Stav sa mu zdá uspokojivý v tvarosloví, ale nie v ostatných oblastiach. Tu sa stretávame podľa neho „s trestuhodnou lenivosťou a nedbanlivosťou". Za dobrý znak pokladá fakt, že prestávajú sa tolerovať chyby proti základom gramatiky, ako vraj o tom svedčia hlasy nielen so strany lingvistov alebo pedagogov, ale i so strany spisovateľov, redaktorov, rozhlasových pracovníkov, slovom, so strany tých, ktorí so spisovným jazykom pracujú ako s nástrojom svojej tvorby.

Spisovateľ Ján Bodenek zase takto shrnuje svoje pozorovania:[4] „Písané slovo slovenské dostáva sa po oslobodení do takého stavu, v akom bolo po prevrate z r. 1918: totiž do stavu hanebnej neúcty." Vinu na tom majú podľa Bodenka najmä naše noviny. „Pomerne veľká časť našich novinových článkov a správ má germánsku alebo maďarskú vetnú stavbu a celá konštrukcia vety veľmi často prezrádza, že autor čítal po nemecky, po maďarsky, po česky, ale veľmi málo alebo temer nič po slovensky." Ako vidno, ani Bodenek nehodnotí dnešný stav v písanom jazyku objektívne. Jeho porovnávanie stavu po r. 1918 a po r. 1945 hodne pokuľháva. Kritickému človeku pokrok je tu evidentný aj v tom, že dnes už má si kto všímať jazykové chyby, upozorňovať na ne a snažiť sa o nápravu, kým po r. 1918 takých ľudí temer nebolo.

Pesimistické hlasy o stave kultúry spisovného jazyka nie sú vecou len slovenskou a neozývajú sa len v našich časoch. Najvýraznejším dokladom je známa rektorská reč vynikajúceho českého jazykovedca Jozefa Zubatého po prvej svetovej vojne.[5] I keď sú to často subjektívne dojmy, majú spoločné

---

[3] *Kultúrny život* I, č. 2, zo dňa 7. februára 1946, str. 3.

[4] V článku s nadpisom *Slovenčina po oslobodení* v časopise Slovensko XI, 1946, č. 10—11, str. 257.

[5] *Naše řeč* IV, 1920, 1 a n.

pravdivé jadro a majú byť pre lingvistov upozornením, že otázkam jazykovej kultúry treba venovať v teórii aj v praxi naozaj zvýšenú pozornosť.[6]

Reč svojou funkciou dorozumievacou má veľký význam spoločenský. V menších spoločenských útvaroch hovorí sa rozličnými nárečiami. Dorozumievacím prostriedkom celého národa v spoločných veciach, najmä kultúrnych, je *spisovný jazyk*, ktorý sa stáva i symbolom národnej samobytnosti. Je to nástroj veľmi jemný a zložitý, takže jeho dokonalé ovládanie vyžaduje nemalú zručnosť. Učíme sa ním narábať po celý život, pravda, zväčša mimovoľným napodobňovaním a v praktickom používaní. V jednoduchých ústnych prejavoch, v rozhovoroch, vyjadrovacích ťažkostí býva málo. Odchýlky od normálneho spôsobu reči, ak neprekážajú porozumeniu, zväčša si nevšímame.[7]

Inak je to pri písomných prejavoch. Litera scripta manet — písmo zostáva, trvá a v ňom ostávajú i chyby. Písané a tlačené slovo predovšetkým má na mysli i naša jazyková kritika, ktorá vyčíta veľkej časti slovenskej inteligencie nevšímavosť k vlastnému spisovnému jazyku. I keď nechceme generalizovať, ale len triezvo posudzujeme fakty, skutočnosť je taká, že nemôžeme byť s ňou spokojní. Aká je príčina nedobrého stavu spisovného jazyka v praxi, aká je príčina pomerne nízkeho stupňa jazykovej kultúry u nás?

Vysvetlenie je naporúdzi. Žijeme v povojnových časoch, keď sa mení pomer ľudí ku kultúre v najširšom smysle. Dobové

[6] J. Bodenek v citovanom článku píše: „Bude úlohou ‚Slovenskej reči', aby začala pohon proti šlendriánstvu, ktoré sa po oslobodení znovu rozmohlo vo vzťahu k spisovnej slovenčine. Len bude musieť SR zachovať pevný postoj k veciam a vystríhať sa improvizácie a nedostatočne odôvodnených zásahov proti úzu, ako sa to stalo naposledy v prípade slova tunel, lok. (v, o) tunele, čo by mohlo zaviniť neželateľný odklon slovenčiny spisovnej od strednej slovenčiny hovorovej." „Slovenská reč" naozaj bude dôraznejšie a častejšie upozorňovať na jazykové chyby v kritických poznámkach, ale okrem tejto úlohy negatívnej má aj úlohy pozitívne. Keby si B. pozornejšie bol prečítal článok o *l, ľ* (SR XII, 1946, 103 a n.), nebol by mohol napísať ani slová o improvizácii alebo nedostatočne odôvodnených zásahoch.

[7] Týmto nechceme povedať, že hovorenej reči netreba venovať pozornosť. Naopak. V spisovnom jazyku vznikajú z protikladu písma a výslovnosti osobitné problémy, z ktorých mnohé riešil nie vždy primerane H. Bartek v knihe *Správna výslovnosť slovenská* (1944). Porov. posudok v SR XI, 1943—1944, 331—337.

prúdy a zmeny odrážajú sa i v spisovnom jazyku ako dôležitom nástroji kultúry. Ale toto vysvetlenie nás nemôže učičíkať. Každý príslušník spisovného jazyka musí sa usilovať o vyššiu úroveň svojich jazykových prejavov písomných i ústnych!

Nová naša jazykoveda venuje osobitnú pozornosť praktickým otázkam, súvisiacim so spisovným jazykom. Kedysi jazyková správnosť a podobné otázky pokladaly sa za laické, nevedecké. Vedecky sa študovaly len dejiny jazyka, zákony jeho vývinu. Dnes uplatňuje sa viac hľadisko synchronické. Prijíma sa stanovisko, že najlepšie možno študovať a poznávať *dnešný* jazyk. Svojou odbornou prácou chcú jazykovedci prispievať k zvýšeniu úrovne jazykovej kultúry. Jej základom a východiskom je jazyková správnosť.[8]

Spisovný jazyk je pre nás sústava výrazových prostriedkov, ktoré sú viac-menej ustálené tvarove i významove. Aby tieto prostriedky mohly slúžiť svojej najdôležitejšej úlohe dorozumievacej, majú byť známe rovnako každému príslušníkovi spisovného jazyka. Rodina, škola, spoločnosť, noviny, rozhlas, literatúra pomáhajú utvárať pre všetkých Slovákov spoločné jazykové povedomie, jazykový cit. Čím je takzvaný jazykový úzus jednotnejší, tým sú dané väčšie možnosti vyjadrovať sa presne a srozumiteľne.

Lenže do jazyka prichádzajú rozličné novoty zdnuka i zvonka. S tendenciou kolektívnou, smerujúcou k srozumiteľnosti a jednotnosti, kríži sa v reči individuálne tendencie, smerujúce k výraznosti a odlišnosti. Okrem toho dostávajú sa k nám zvonka rozličné cudzie prvky jazykové, ktoré nezapadajú do sústavy nášho jazyka. Tak vznikajú rozličné odchýlky, ktoré sťažujú alebo i znemožňujú srozumiteľnosť. To sú jazykové chyby. Môžu byť v podstate dvojaké:

a) Používajú sa cudzie prvky, tzv. barbarizmy, alebo ne-

---

[8] Z novšej literatúry predmetu treba uviesť štúdiu Františka Trávníčka „O jazykové správnosti" v knihe „Čtení o jazyce a poesii" (Praha 1942), kde sa uvádza i ďalšia česká literatúra (na str. 228). Osobitne o slovenčine v tejto súvislosti je viac článkov v Slovenskej reči, ako napr. Bartkov *O správnosti jazykovej* (II, 1933—34, str. 1 a n.), Jónov *Náš pomer k slovu* (IX, 1941—1942, str. 3 a n.) a i. Osobitnú knižočku napísal E. Pauliny s názvom ***Dve kapitoly o spisovnom jazyku a náreči*** (Bratislava 1946).

spisovné, nárečové tvary, ktoré sú pre spisovný jazyk nepotrebné alebo nesúce.

b) Spisovné výrazové prostriedky, ktoré sú samy osebe správne, používajú sa v nesprávnom spojení, na nevhodnom mieste.

Dnes už nik nepochybuje o tom, že do vážneho prejavu nepatria slová, ako *oficier, špacírovať, plac* atď., keď už máme ustálené výrazy *dôstojník, prechádzať sa, námestie, miesto* ap. Cudzie slová môžu sa používať ako medzinárodné termíny technické v obchode, v technike, vo vede, kde prispievajú k pojmovej presnosti, ako napríklad *automobil, elektrina, filozofia, gramatika, telefon* atď. Ak chceme mať jazyk čistý a chceme mu zachovať osobitný charakter, nemôžeme ľubovoľne a neúmerne prejímať výrazy ani z blízkych jazykov slovanských, ako z češtiny, poľštiny, ruštiny ap. Hoci k takýmto prvkom môžeme mať iný pomer ako k maďarizmom, germanizmom ap., predsa len si musíme byť vedomí, že každý jazyk — i blízky — má osobitnú sústavu. I keď sme prijali niektoré ruské prvky, ako *bumážka, družba, odrad* ap., sú to také slová, ktoré významove nemožno celkom nahradiť domácim výrazom a ktoré možno zaradiť do sústavy domácich slov so stránky hláskoslovnej, tvaroslovnej i významovej. S českým jazykom máme spoločnú značnú časť slovného pokladu, ale zväčša so zachovaním osobitnej podoby hláskovej, tvarovej, i s osobitnou skladbou. Umelé a násilné tendencie sbližovacie i odďaľovacie v minulosti národu i jazyku škodily. Proti tým, ktorí z pohodlnosti a ľahkomyseľnosti napodobňujú české výrazy a väzby, budeme brániť slovenské slová a ich ustálené spojenia. Čítaním českých kníh a novín i počúvaním rozhlasu máme mnoho príležitostí v obnovenej Československej republike osvojiť si český jazyk. No táto príležitosť môže nám poslúžiť na to, aby sme si jasne uvedomili vlastné výrazové prostriedky, ich osobitnú štruktúru a osobitné funkcie. Pravda, to predpokladá i čítanie dobrých slovenských kníh a časopisov, starostlivosť o vlastné jazykové prejavy a ich vedomé zdokonaľovanie.

Spisovná slovenčina vo svojom všeobecnom vývine je v podstate už hotová. Jej gramatická a slovníková stavba je v hlavných črtách ustálená. Preto jazykove náležite vzdelaný Slo-

vák cíti, že napríklad slovo *úkol* nemožno používať miesto *úloha*, keďže je to v slovenčine slovo tvarove i významove neústrojné. Slovo *úkol* nemožno zaradiť do väčšej skupiny slovenských slov, aby bol podľa jeho tvaru zrejmý aj jeho význam, kým pri slove *úloha* významová súvislosť so slovesom *uložiť* a tvarová súvislosť so slovami *príloha, záloha* atď. je pochopiteľná. Okrem toho slovo *úkol* nie je ani znakom novej veci, nového pojmu. Inakšie je to so slovesom *zahájiť* a s jeho odvodeninami. V slovenčine má význam *zahradiť*, nejakým znakom *zakázať, zabrániť prístup* napríklad na lúku, do hory. V slovenčine teda možno *zahájiť lúku, pole, mladú horu*, ale *shromaždenie sa otvára, porada sa začína* ap.

Pravda, takéto náhrady nemožno robiť mechanicky. Keď napr. české slovo *jednati* okrem iných má i význam *konať* a *rokovať*, pri prepisovaní z češtiny musíme uvážiť, ktorý z týchto významov zapadá do vetnej súvislosti.

Niekedy z dobrej snahy po správnosti sme svedkami hyperkorektnosti, alebo nepresnosti terminologickej. V slovenčine za výraz *poptávka* utvoril sa odborný termín *dopyt*, no neinformovaní ľudia často používajú slovo *dopyt* miesto *otázka, dotaz*, ktoré v spisovnej slovenčine majú svoje miesto, hoci oproti českému *tázati se* máme v slovenčine len *pýtať sa*.

Takto by sme mohli dlho pokračovať. Osobitnú skupinu by mohly tvoriť chyby vo výslovnosti a v pravopise. Okrem iných motívov práve časté pravopisné chyby boly príčinou, že hneď po skončení vojny r. 1945 bola sa rozprúdila u nás diskusia o reforme slovenského pravopisu.[9] Zriadila sa i úradná pravopisná komisia s úlohou preskúmať možnosti reformy. Členovia komisie podelili si úlohy tak, že by sa vypracovalo niekoľko návrhov a vedecky najlepšie odôvodnený a prakticky najsúcejší návrh podal by sa kompetentným úradným činiteľom na schválenie. Aby sa zistila predbežne verejná mienka, komisia vybrala istý počet ľudí z rozličných odborov a zamestnaní, ako spisovateľov, učiteľov, profesorov, novinárov ap., a rozoslala im dotazníky. Mali odpovedať, ako sa stavajú k reforme vo všeobecnosti a osobitne k jednotlivým návrhom, ako sú odstráne-

[9] Referoval som o tom v našom časopise. Porov. SR XII, 1946, str. 46 a n.

nie písmena *y* (ypsilon), *ä* (*a* s dvoma bodkami), *ô* (*o* s vokáňom) a ich nahradenie obyčajným *i*, obyčajným *e*, dvojhláskou *uo* (písanou *u, o*), ďalej označovanie mäkkého *ď, ť, ň, ľ* pred *e, i* alebo pred dvojhláskami *ia, ie, iu*, odstránenie mäkkého *ľ*, zjednodušenie pravidiel o písaní predložiek a predpôn *s, z*, o označovaní dlhých slabík ap. No ukázal sa veľmi malý záujem o reformu nielen u ľudí, ktorí mali odpovedať na rozoslané dotazníky, ale i vo verejnosti a na úradných miestach. Tak celá vec akosi zatíchla. Ale vo verejnosti zostala neistota a často sa opakuje otázka: čo bude s pravopisom?

V terajších Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1940 je mnoho drobností, ktoré v novom vydaní treba opraviť. Takéto vydanie, kde pôjde často i o novú formuláciu jednotlivých poučiek, sa už chystá. Ale ak má byť toto vydanie naozaj lepšie ako staré, musí sa dôkladnejšie pripraviť, takže ťažko sa bude môcť dohotoviť pred rokom 1950. Vtedy sa asi už definitívne rozhodne o spomínaných reformných návrhoch, a to pravdepodobne v tom smysle, že v dnešnej sústave vykonajú sa len nevyhnutné korektúry. V dnešných časoch, keď sa po vojne rozprúdil už nový kultúrny život, ťažko by sa daly uskutočniť radikálne zmeny pravopisné a ešte ťažšie zmeny v štruktúre jazyka.

Záverom možno konštatovať, že spomínané výkyvy v rozličných oblastiach spisovného jazyka nenarúšajú nebezpečne jeho stavbu. Zato s postupnou demokratizáciou kultúry zväčšia sa úlohy jazykovej pedagogiky.

K pomenovaniu poverenec, poverenník, povereníctvo

JOZEF ŠTOLC

Za slovenského národného povstania v jeseni 1944 zákonodarným i vládnym orgánom bola Slovenská národná rada. Pomocou svojich *poverencov* spravovala všetky úseky verejného života. Poverenca označovali však osobitným názvom *poverenník*, ktorý mal označiť, že sú to štátni funkcionári s charakterom ministrov.

Primerane k tomuto pomenovali sa jednotliví *povereníci* a *povereníctva* ako *poverenik Slovenskej národnej rady pre školstvo a osvetu, Povereníctvo Slovenskej národnej rady pre veci vnútorné* ap.

V jeseni 1945 zjavilo sa nové pomenovanie týchto najvyšších predstaviteľov štátnej moci na Slovensku vo forme *poverenik dopravy a verejných prác, Povereníctvo obchodu a priemyslu, Povereníctvo informácií* atď.

K tejto zmene v rozhodujúcej miere prispela mechanická analogia, ktorá vyplýva z právneho postavenia *povereníkov* a *povereníctiev* ako vykonávateľov vládnej moci na Slovensku, s pomenovaním, ktoré je v takýchto prípadoch pri pomenovaní najvyšších štátnych a vládnych funkcionárov obvyklé, *minister školstva a osvety, Ministerstvo informácií* ap. Tá istá analogia zapôsobila v rozhodujúcej miere aj pri vynechaní prívlastku *Slovenskej národnej rady* z pôvodného pomenovania.

V náučných slovníkoch pod heslom *minister* nájdeme, že znamená pôvodne toľko čo *sluha*. Neskoršie slovom *minister* rozumel sa držiteľ najvyššej vládnej moci v istom odbore verejného života, najvyšší štátny úradník v určitom odbore, najvyšší predstavený (šéf) najvyššieho úradu istého odboru štátnej správy.

V takomto prípade obsah i rozsah ministrovej pôsobnosti sa vyjadruje genitívom vysvetľovacím, teda *minister školstva a osvety, Ministerstvo výživy a zásobovania* atď. Ak vyslovíme slovo *minister,* máme na mysli predovšetkým jeho postavenie v rámci jeho vlastného rezortu. Obsah pomenovania *minister* sám osebe nehovorí o jeho závislosti od iných nadriadených ústavných činiteľov, ktorí mu túto funkciu sverili a ktorým je za výkon svojho úradu zodpovedný. Ako hovoríme napr. *prokurista Slovenskej banky, predseda národného výboru, učiteľ ľudovej školy, profesor dejepisu* atď., tak hovoríme aj *minister školstva a osvety, minister vnútra, minister financií, minister informácií* atď. Označujeme teda týmto pomenovaním najvyššieho úradníka školstva, financií, informácií, obchodu a priemyslu, výživy a zásobovania atď. A tak potom aj ministerstvo je najvyšším úradom zahraničných vecí, zahraničného obchodu, vnútorného obchodu ap.

Naša štátna správa prevzala vcelku sústavu štátnej správy, aká bola v bývalom Rakúsku. Ale je zaujímavé, že názvy sa neustálily presne podľa tohto vzoru. Prispôsobily sa duchu našej reči a spôsobu nášho myslenia a vyjadrovania. Nemci dodnes majú *ministerstvá pre... (Ministerium für Schulwesen).* Tento nemecký názov nebolo možné prevziať do nášho jazyka doslovne bez citeľného porušenia jazykovej normy. Preto náš úzus sa ustálil na používaní väzby genitívu vysvetľovacieho. Bolo to možné a potrebné preto, že význam slova *minister* sa zatriedil do kategórie osobných mien, ktoré vo svojom význame neobsahujú moment dynamickej vlastnosti (deja), lebo nie sú deverbatíva. V dôsledku toho aj ich syntaktická ústrojnosť vyžaduje vyjadriť atributívny vzťah genitívom vysvetľovacím. Nehovoríme dnes teda *minister „pre školstvo"* tak isto, ako nemôžeme povedať *riaditeľ „pre ľudovú školu", rektor „pre Slovenskú univerzitu", inšpektor „pre národné školy", Ministerstvo „pre dopravu a verejné práce".* Ako vidíme, pomenovanie *minister školstva, Ministerstvo financií* ap. vyhovuje platným syntaktickým pravidlám. Genitív vysvetľovací (genitivus explicativus, determinativus) je tu teda odôvodnený ústrojnosťou nášho jazyka.

Tento genitív vysvetľovací má svoju funkciu v tom, že obmedzuje širší pojem, ktorý je vyjadrený podstatným menom, vysvetľuje ho a vo vete sa nám javí ako prívlastok neshodný. V niektorých prípadoch sme viazaní vyjadriť prívlastok iba týmto spôsobom, napr.: *trest smrti, škola umeleckých remesiel, Akadémia vied a umení, vysvedčenie dospelosti* ap. Tak je to najmä vtedy, keď príslušnú vlastnosť, ktorú prívlastok označuje, nemôžeme vyjadriť prídavným menom (napr. *trest „smrtný", akadémia „vedná a umelecká"* ap.), lebo by sa význam výrazu zatemnil, alebo by nadobudol iný význam, ako mu chceme pripísať. Táto možnosť nahradiť genitív vysvetľovací prídavným menom je celkom vylúčená v prípadoch, kde prívlastok je už sám rozvitým výrazom *(škola umeleckých remesiel, Akadémia vied a umení).* Podľa toho nemožno teda povedať ani *minister „školský a osvetový", Ministerstvo „vnútorné", „zahraničné"* ap. No na druhej strane treba zdôrazniť, že genitív vysvetľovací nie je možný vždy, pri každom podstatnom mene.

Jeho používanie je obmedzené obsahovou náplňou významu podstatného mena, totiž jeho derivačným pôvodom a potrebou vyjadrovať vzťah tak, ako vyžaduje jeho logické porozumenie.

Všimnime si teraz bližšie formálnu i významovú stránku pomenovania *poverenec, povereník, povereníctvo.*

Ich odvodzovacím i významovým základom je sloveso *poveriť,* ktoré je významom blízke slovesu *splnomocniť* a v logickej súvislosti má plný význam vtedy, keď je súčasne vyjadrený subjekt-agens, ktorý koná-poveruje, ďalej objekt-patiens, ktorý je poverovaný, čiže ktorý je poverovaním, činnosťou subjektu-agensa zasiahnutý, a ešte ďalej vec, ktorá je v príčinnom vzťahu k spojeniu subjekt — predikát — objekt a osvetľuje dôvod, príčinu, resp. účel, pre ktorý toto spojenie nastalo. Ide tu teda o túto vetnú schému:

Kto	poveruje	koho	čím
S	P	O	Dôvod

Ak niektorý z týchto členov chýba, výraz nemôže mať plný logický význam. V dokladoch na sloveso *poveriť* sú vždy zastúpené všetky štyri vetné členy: *Rozhodovať budú povolané osoby, ktoré národ touto prácou poverí* (Debnár, Chlapci na stráži 71), *Zamestnávateľ môže poveriť spravovaním podniku iné osoby* (Dr. F. Jesenský, Nemocenské a invalidno-starobné poistenie 93), *Tak skrsla myšlienka poveriť touto úlohou majstra Benku* (Slovensko IX, str. 225), *Pápež Ján XXIII. poveruje Branda, biskupa piacenzského, ... aby sa informoval o vhodnom mieste pre založenie univerzity v Uhorsku* (Varsik, Národnostný problém trnavskej univerzity 4), *Vedením pozemkovej knihy má sa poveriť kancelársky úradník s úplným stredoškolským vzdelaním* (Slovenský zákonník 1942, str. 621), *Medzinárodná únia proti tuberkulóze poverila štúdiom tejto otázky zvláštny pracovný výbor* (Slovenský lekár V, str. 231), *Splnomocnenie, ktorým poverujem iného na uzavretie smluvy, musí byť tiež písomné* (Jančo, Občianske právo 67), *Stáva sa, že zákonodarca poveruje tieto záujmové organizácie aj konaním niektorých správnych úloh* (Verejné právo III, 277).

Podobne všetky štyri členy vetné vystupujú aj v pasívnej väzbe, resp. vo väzbe verbálneho adjektíva *poverený* so slovesom *byť-som;* napr.: *Touto úlohou boli poverení* (Ing. B. Križ-

ka, Technický obzor I, 4), *O vymáhanie platieb ... dbá úradník, poverený vymáhaním platieb* (Slovenský zákonník 1942, 622), *Župani a podžupani, poverení robiť protestné akcie ...* (Historica Slovaca I—II, 284), *Nebezpečenstvo nákazy je veľmi akútne najmä pre osoby, ktoré sú poverené praním ... šatstva chorých ľudí* (Slovák XXV, č. 76, str. 5), *Beg zo Šimunovej Turne a budínski dobrovoľníci boli poverení odprevadiť ich do banských miest* (Slovensko X, 83), *Nositeľmi národohospodárskej politiky sú štát, ním poverené inštitúcie ...* (R. Briška, Národné hospodárstvo 13), *Toľko totiž majú platiť poverení vykupovači za vajcia producentom* (Verejná správa III, str. 9).

Pri slovesnom podstatnom mene je pôvodca poverenia vyjadrený genitívom privlastňovacím a „dôvod" vedľajšou vetou alebo predložkovým pádom; napr.: *Prosím vás o ňu, o Juliu! A máš na to i poverenie? — Mám* (Rázus, Julia, II, 206), *Z poverenia obecného predstavenstva mám česť ...* (Stodola, Náš pán minister 64), *Matica slovenská pred odchodom ... do Ameriky svolala výbor na slávnostné zasadnutie, kde delegátom odovzdala nielen oficiálne poverenie, aby ju za oceánom predstavovali ...* (Hronský, Cesta slovenskou Amerikou I, 5) atď.

Náš morfologický systém umožňuje tvoriť na podklade tej istej významovej bázy rozličné iné slovníkové jednotky. Plánom, na podklade ktorého sa toto deje, je pravdepodobne schéma vetných členov a ich funkcia, resp. ich vzájomné usúvzťažňovanie. Vonkajším výrazom tohto zjavu sú tzv. kmeňotvorné prípony. Aj od slovesa *poveriť*, resp. od významovej bázy, ktorú toto sloveso obsahuje, môžeme tvoriť ďalšie odvodeniny v oblasti mien osobných. Sem patrí predovšetkým podstatné meno *poverenec*, ktoré sa pomerne často vyskytuje aj v dokladoch z literatúry; napr.: *Jeho Kráľovské Veličenstvo bolo samo apoštolským poverencom nebies* (Vámoš, Odlomená haluz, 1936, 18), *Na ustavujúcich schôdzkach výboru v obciach sa zúčastní okresný náčelník alebo jeho poverenec* (Verejná správa III, č. 3, str. 6), *Na činnosť družstva dozerá Ministerstvo hospodárstva na to určeným poverencom* (Slovenský zákonník 1941, 190), *Žida a jeho poverencov odviedli do väzenia* (Pútnik svätovojtešský 1912, 143), *Prišlo i všelijaké počínanie rozličných guvernérov, poverencov európskych vlád* (Hronský, Cesta slov.

Amerikou II, 266), *Ak na doručenie pre nedostatočnosť pomenovania nemožno najsť poverenca* (Dr. F. Jesenský, Nemocenské a invalidno-starobné poistenie 36) atď.

Okrem formy na *-ec* vyskytuje sa v tom istom význame v staršej i novšej literatúre derivácia na *-ík: poverenik;* napr.: *Kráľovskí a konventuálni povereníci pojednávali záležitosti Serafínskych majetkov* (Sborník Slov. muz. spol. roč. 1927/28, 76), *Zastupovanie verejnej obžaloby na okresných súdoch obstarávajú povereníci štátneho zastupiteľstva* (Slov. zák. 1942, 624), *Ustanovený zástupca nazýva sa povereníkom* (Dr. Luby, Slovenské všeobecné súkromné právo I, 345), *Slávnych bojovníkov privítal a srdečnými slovami pozdravil zástupca povereníka pre informácie* (Národná obroda I, str. 83), *De Brinon, francúzsky poverenik v Paríži vyhlásil...* (Národnie noviny 1942, č. 9, 3), *Ako skrze vládneho komisára vyslaní povereníci cieľom vyšetrenia búrenia a poburovania a zúčastnenia sa v týchto...* (Botto, Životopis Š. M. Daxnera 64), *Kráľovský poverenik Štefan Névery* (Rázus, Julia II, 24), *Pozornosť venoval plodom slovenskej spisby, tieto odporúčal... týmto obstarával prostredníctvom svojich povereníkov priechod* (Janoška, Sobr. spisy II, 259), *Práve prišiel ministeriálny poverenik z Petrohradu* (Gogoľ—Gacek, Revizor 117) atď.

Ak s významovej stránky porovnáme doklady na *poverenec* s dokladmi na *poverenik,* zistíme, že niet medzi nimi nijakého zreteľného významového rozdielu a zistíme ešte aj to, že sa aj syntakticky obidve substantíva hodnotia celkom rovnako.

S formálnej stránky patrí substantívum *poverenik* do radu odvodenín *učeník, mučeník.* Je pozoruhodné, že viac slov tohto druhu niet. Prípona *-ík* sa uplatňuje vo veľkej miere pri odvodeninách z adjektív na *-ný,* pochodiacich zo substantív vecného významu: *vrátnik, komorník, obuvník, zlatník, básnik, strážnik, bubeník* atď.

Podľa toho nášmu derivačnému systému je bližšie tvorenie v tomto prípade pomocou prípony *-ec.* Napr. aj v češtine sa dôsledne používa iba *pověřenec, pověřenectvo.*

Substantíva typu *mučeník, učeník* sa v slovenčine uplatnily asi vplyvom biblickej reči (substantívum *učeník* tým ľahšie, že sa využilo aj pre diferenciáciu významu od *učenec*). Sub-

stantívum *poverenik* je novšieho pôvodu a dostalo sa do slovenčiny asi v dobe štúrovskej, keď substantíva na *-ik* (aj v prípadoch, ako *predsedník, zápisník, výborník, prísedník, budovník, cestovník, dverník, listník* atď.) boly vo veľkej obľube a tvorily sa dosť mechanicky podľa vzoru ruských substantív typu *sviaščennik* ‚vysvätenec' (kňaz), *vospitannik* ‚chovanec', *otstupnik* ‚odpadlík', *otpusknik* ‚dovolenec', *poslannik* ‚vyslanec', *izgnannik* ‚vyhnanec', *izbrannik* ‚vyvolenec' ap. Je pozoruhodné, že pri deriváciách tohto typu nachádzame u nás také veľké množstvo odvodených substantív, že neváhame povedať, že tvorenie na *-ec* je domáce slovenské tvorenie.

Podstatné meno *poverenec* i *poverenik* patrí teda do radu substantív, odvodených od participia pasívneho slovies predmetných. Pôvodný vzťah medzi jednotlivými významovými elementami pri slovese *poveriť* sa odvodením musí príslušným spôsobom modifikovať. Nový odvodený subjekt, *poverenec-poverenik,* sám osebe vyjadruje, že sa stal tým, čo vyjadruje verbálny základ derivácie zásahom subjektu, ktorý stojí mimo neho. Preto substantíva tohto typu, ako napr. *zajatec, vyvolenec, odsúdenec* ap., samy osebe vyjadrujú s hľadiska svojho vzniku subjekt pasívny (patiens) v porovnaní, povedzme, so substantívami typu *učiteľ, odpadlík,* u ktorých agenciálnosť je celkom zrejmá.

Ak hovoríme *vyvolenec Boha, poverenec ľudu* ap., máme na mysli subjekt, ktorého *Boh vyvolil, ľud poveril.* Ak vezmeme do úvahy schému

S	P	O	Dôvod
Boh	*vyvolil*	*kohosi,*	*aby . . .*
Ľud	*poveril*	*kohosi,*	*aby . . .,*

tak potom odvodzovaním iba subjektivizujeme spojenie medzi predikátom a objektom, pričom pôvodný logický subjekt vyjadríme zpravidla genitívom dejového podmetu: *vyvolenec Boha, poverenec ľudu, vyslanec republiky, poslanec strany* ap. V niektorých prípadoch môžeme genitív nahradiť prídavným menom: *vyvolenec boží, ľudový poverenec, kráľovský vyslanec, robotnícky poslanec* atď. (Viď o tom už vyššie!)

Tento genitív dejového podmetu vyjadruje teda osobu

(subjekt), ktorá spôsobila, že sa logický predmet stal subjektom. Podľa toho môže stáť iba pri takých substantívach, ktoré majú s hľadiska odvodzovacieho charakter patienciálnosti. Naproti tomu genitív pri menách činiteľského významu (nomen agentis) vyjadruje logický predmet: *učiteľ dejepisu = osoba, ktorá učí dejepis.*

Ak kreačný subjekt odvodeného subjektu je vyjadrený výrazom rozvitým, nenahradzuje sa genitív prídavným menom a sme odkázaní iba na vyjadrenie pomocou genitívu dejového podmetu; napr.: *poverenec štátnych a verejných zamestnancov, poverenec obchodných spoločenstiev, poverenec zamestnancov bratislavských továrenských podnikov* ap. *Poverencom-povereníkom* je teda osoba, ktorá z rúk inej osoby prijala nejaké *poverenie,* ktorú niekto poveril istou úlohou, ktorej niekto uložil nejakú povinnosť, ktorú niekto splnomocnil vykonávať za seba nejaké právo.

V našom prípade tou inou osobou čiže kreačným subjektom bola *Slovenská národná rada.* Toto bolo zrejme a jasne vyjadrené aj v pôvodnom bystrickom pomenovaní. Genitív *Slovenskej národnej rady* je tu genitívom dejového podmetu, označuje pôvodcu poverenia, kreačný subjekt. Ako sme už povedali, tento subjektívny genitív sa z pôvodného názvu vynechal a k substantívu *poverenník, povereníctvo* sa mechanicky pridala čiastka názvu *„pre veci vnútorné“,* ktorá bližšie vymedzuje dôvod, príčinu poverenia, resp. obsah a rozsah tohto poverenia, v genitívnej forme, takže vznikly výrazy *poverenník financií, poverenník informácií, poverenník dopravy a verejných prác* a potom aj *Povereníctvo školstva a osvety, Povereníctvo výživy, Povereníctvo obchodu a priemyslu* atď.

Na rozbore prípadu sme už poukázali, aká logická závislosť sa k substantívam typu *poverenec-poverenník* viaže a poukázali sme aj na výrazové syntaktické možnosti túto logickú závislosť zreteľne a srozumiteľne vyjadriť. Ide totiž o to, že každý genitív pri substantívach typu *poverenec-poverenník* môže mať, a skutočne aj má, iba význam genitívu dejového podmetu, čiže vyjadruje vždy iba subjekt, ktorý spôsobil, že sa *poverenec-poverenník* tým *poverencom-povereníkom* stal. Tento zreteľ na kreačný subjekt, zvýraznený genitívom dejového pod-

metu, nemožno si odmyslieť (i keď ho zamlčíme) z toho dôvodu, že je daný proste samou štruktúrou odvodeniny ako takej a že je vrastený vo význame slova tým, že jeho derivačným základom je particípium pasívne (resp. verbálne adjektívum) predmetného slovesa *poveriť*. Konštatovať musíme tu iba syntaktickú zákonitosť, ktorá vyplýva zo slova ako zo spojenia kmeňoslovných prvkov s presným sémantickým vyhranením.

Dôvod, príčinu vyjadrujeme vedľajšou vetou účelovou alebo príslovkovým určením príčiny pomocou infinitívu, prípadne pomocou predložkového pádu:

Ľud poveril kohosi, aby zastupoval...
zastupovať...
Poverenec ľudu pre zastupovanie...

Moment dôvodu pri subjektivizovanom spojení *predikát—objekt (poverenec-poverenik)* predstavuje tú významovú zložku, ktorú pri substantíve *minister* vyjadruje genitív vysvetľovací *školstva, hospodárstva* atď. Táto zložka sa však modifikuje a vymedzením vecného obsahu resp. rozsahu poverencovho poverenia, ministrovej činnosti (teda vlastne predmetu jeho pôsobnosti) prechádza do radu atributívnych funkcií. Pri slove *minister* je možný genitív vysvetľovací na označenie obsahu a rozsahu pôsobnosti. Už sme povedali, prečo je to možné. Naznačili sme už aj to, že genitív pri substantíve *poverenec-poverenik* vyjadruje vždy kreačný subjekt. Ale nám treba vyjadriť niečo iné ako kreačný subjekt sám osebe, podstatne inú funkciu. Potrebujeme dať syntaktický výraz logickej príčine činnosti tohto kreačného subjektu. Ak teda genitívom vyjadrujeme iba kreačný subjekt, na vyjadrenie dôvodu musí sa nájsť zrejme iný výrazový prostriedok, aby závislosť jednotlivých vetných členov bola jasná a celý výraz logicky ľahko pochopiteľný. Robíme to v tomto prípade predložkovou väzbou s predložkou *pre,* prípadne v iných prípadoch aj s inými predložkami, ktoré sú schopné vyjadrovať vzťah príčiny, dôvodu (napr. predložka *na*). Získavame tak aj výraz pre smer *poverencovej* činnosti, pôsobnosti, ktorý práve v tomto prípade nemožno vyjadriť väzbou genitívu dejového predmetu, lebo substantívum *poverenec* je patiens, a nie agens ako napr. *učiteľ (učiteľ dejepisu).* Ge-

nitív len pri menách činiteľského významu (n. agentis) vy jadruje to, čo v našom prípade vyjadrujeme predložkovým pádom.

Ďalšou deriváciou, spadajúcou do okruhu významovej báz slovesa *poveriť*, je podstatné meno *povereníctvo*. V dokladoc zo staršej literatúry vystupuje zväčša vo význame kolektív „osôb poverených"; napr.: *dozorné povereníctvo* (M. Kála Slov. slovník, 1924), *Naproti tomu vyslali zo snemu pod pred sedníctvom baróna Jozefa Eötvösa cieľom ustálenia zásad.. povereníctvo* (Jul. Botto, Životopis Š. M. Daxnera 119), *Slávn povereníctvo — ozve sa hneď Meško* (Rázus, Julia II, 3), *v ná rode povereníctva ustanovené boly* (J. Botto, Slováci I, 162) *Valné shromaždenie schválilo túto správu bez poznámky, tak isto záverečné účty za rok 1941 a správu dozorného povereníctv* (Cirkevné listy LV, 192).

Iba v súčasnosti sa vyskytuje substantívum *povereníctv* v konkrétnom význame, napr.: *Dnes ukazuje sa životná po treba utvoriť povereníctvo pre technickú službu* (Národn obroda I, 114, 4). Pokiaľ ide o vzťah medzi substantívom *pove reníctvo* ako subjektom a o vyjadrenie obsahu i rozsahu pôsob nosti tohto subjektu, platí tu všetko, čo sme povedali pri sub stantívach *poverenec-povereník*.

Týmto rozborom dochádzame k názoru, že obsah a rozsal pôsobnosti *povereníkov* a *povereníctiev* podľa existujúcej štruk túry syntaktickej, ktorá sa viaže k odvodeným substantívan typu *poverenec*, treba vyjadrovať pádom s predložkou *pre*.

Ale jazyková skutočnosť niekedy prináša do užívania zjavy ktoré síce odporujú platnej zákonitosti, vymykajú sa zpod je dosahu, ale napokon prevládnu natoľko, že sa nepravidelnos prestáva cítiť a nakoniec kolektív privykne na ne a celkom s ich osvojí, najmä ak nachádza v živote analogiu, ktorá môž byť aj celkom mimo jazykovej oblasti. V našom prípade takát mimojazyková analogia existuje v pomenovaní *minister vnútra Ministerstvo školstva a osvety* a podľa toho celkom mechanicky *poverenik dopravy a verejných prác, Povereníctvo informáci* ap. Psychologický dôvod k takejto analogii nachádzame práv v tom, že *poverenik, povereníctvo* ako vládny a výkonný orgá štátnej moci predstavuje v doterajšom našom chápaní takéh

štátneho funkcionára a taký štátny úrad, ktorý sme navyknutí normálne nazývať *ministrom* a *ministerstvom*.

Gramatický a prirodzený rod augmentatív na -isko

ANTON JÁNOŠÍK

V spisovnej slovenčine sú tzv. augmentatíva, t. j. slová so zväčšujúcim významom[1] na *-isko* (*-sko*).[2] Tvoríme ich od podstatných mien všetkých troch rodov. Nakoľko koncovka *-isko* svojím zakončením prináleží k strednému rodu, dá sa predpokladať, že zprvoti tieto augmentatíva vo všetkých slovenských nárečiach maly spoločný stredný rod. Takto podľa zakončenia aj augmentatívne tvary, pochodiace od podstatných mien mužských a ženských, zaradily sa do kategórie gramatického rodu stredného.

Tento pôvodný stav, kde všetky augmentatíva na *-isko* sú stredného rodu, doteraz sa udržiava v stredných slovenských nárečiach[3], vo východných a západných zvíťazil prirodzený rod

[1] Augmentatíva na *-isko* často dostávajú potupný smysel (porov. Ján Dambor ský, *Slovenská mluvnica* I, 5. vydanie, str. 117), niekedy „sympatický citový tón" (František Oberpfalcer, *Rod jmen v češtině*, Praha 1933, str. 258), inokedy zas naznačujú veľké množstvo niečoho, napríklad: Tam je toho *mliečiska!* (úzus), Mali sme toho *mäsiska*, koľko sme chceli (úzus).

[2] V západných nárečiach (napríklad v bánovskom nárečí) vyskytuje sa u staršieho pokolenia prípona *-išťo* (*-šťo*), ktorá je hláskoslovnou obmenou spisovnej prípony *-isko*. V novšom čase vplyvom školy stávajú sa tieto tvary veľmi zriedkavými, archaickými, napr.: (ten) *chlapčišťo*, (tí) *chlapčišťá*, (k tým) *chlapčišťom*, (o tých) *chlapčišťoch;* (tá) *babšťo*, (tie) *babšťá*, (tá) *kravšťo*, (tie) *konšťá* ap.

[3] Ústnym dopytovaním u príslušníkov jednotlivých nárečí som zistil, že pôvodný stredný gramatický rod sa dosiaľ pevne udržuje v Gemeri, v Novohrade (podľa Dr. Eugena Jónu, referenta Jazykovedného odboru MS), vo Zvolenskej (podľa Jozefa Gordana, korektora MS) a v Turci (najmä zo školskej praxe), kde miestami preniká aj prirodzený rod. — V školskom roku 1945—46 využil som predpísanej gramatickej látky a dal som na hodinách za úlohu napísať vety s augmentatívami na *-isko* celkom slobodne podľa jazykového citu. Žiaci zo západného nárečia upotrebili dôsledne všade prirodzený rod (napr. Anna Haruštiaková, žiačka

podľa základného podstatného mena príslušného augmentatíva.[4]

Prirodzený rod v plnej miere prejavuje sa pri týchto augmentatívach, tvorených od podstatných mien mužského rodu, hlavne od životných, ktoré svojím prirodzeným mužským rodom a svojím skloňovaním mocne pripomínajú všetky ostatné mužské mená *o*-kmeňov, najmä skupinu hypokoristík, zakončenú na *-ko* typu *Janko, Ďurko.* Pri augmentatívach, pochodiacich zo ženského rodu, prirodzený ženský rod zpravidla sa vyskytuje len v základných tvaroch nominatívnych oboch čísel a v ich priamych pádoch (akuzatívoch).

Vo všetkých slovenských nárečiach stredný rod javí sa iba v augmentatívach, kde ich stredný rod súvisí so základným podstatným menom stredného rodu. No augmentatíva so základom podstatného mena mužského alebo ženského rodu prejavujú istú snahu uplatniť prirodzený rod a tak vzniká rodová dvojitosť v tom smysle, že sa prvotný gramatický stredný rod v niektorých nárečiach pozamieňal prirodzeným rodom mužským alebo ženským, pričom východiskom bol prirodzený rod základného podstatného mena. To sa odráža aj v spisovnej reči.

Na dvojitosť rodu pri augmentatívach na *-isko* bol už upo-

I.b OŠ, pochodiaca od Nového Mesta nad Váhom), žiaci z Turca používali zväčša len stredný rod (napr. žiačka I.b OA Ž. Hlavajová; žiaci II.a OA Stanislav Chvojka z Diviak, Marián Gallo, rodák z Martina, mali všetky tvary so stredným rodom), no poriedku aj prirodzený rod, napr. žiaci z I.b OŠ: Navarili sme *plný hrnčisko* kapusty (B. Lichnerová), *Veľký dymisko* valil sa z fabrického komína (M. Felcanová), Do kasárne *išiel vojačisko* (M. Brcková), *Ten krčmárisko* je veľmi *bohatý* (J. Ondrejka), Za naším humnom je *vysoká horisko* (G. Kalinčáková), Na holiach rastie *obrovská trávisko* (L. Špelda), Pri horiacom humne *stála kopisko* ľudí (E. Valková); z I.b OA: Tá krava mala *zafúľaný chvostisko* (C. Škultéty), To *bol ohromný kohútisko* (E. Kubíková); z II.a OA: Stal si na *vysoký plotisko* (J. Blaho), Cez noc *zavýjal psisko* (J. Baranček z Mošoviec), Z hory vybehol *veľký jelenisko* (ten istý), Zrazu vyšľahol z domu *červený plamenisko* (M. Mičík z Mošoviec), Tento chlapec je *veľký lapajisko* (D. Červeň), V kúte *stál sudisko naplnený* vodou (J. Mališka), Nad figliara sa nájde ešte *väčší figliarisko* (Ľ. Krpelcová), Ach, ale je *strašná zimisko!* (J. Drevenák), Miesto výbuchu bomby označovala *veľká jamisko* (J. Haliena z Dražkoviec) ap.

[4] Podľa svedectva pána notára Jozefa Šepitku, rodáka v Vranova, v Zemplíne sa uplatňuje prirodzený rod, čo doložil vetou: *Bul mocni chlapisko a umar* (úzus). Na prirodzený rod v západných nárečiach súdim zo svojho rodného kraja (Bánovce) a jeho širšieho okolia.

zornil Vojtech Faměra[5] vo svojej školskej gramatike. Nedávno jeden prispievateľ Slovenskej reči prišiel s mienkou, že v spisovnom jazyku augmentatívam na *-isko* vonkoncom prináleží iba stredný rod, teda len gramatický, a nedopúšťa, aby sa prvotný gramatický rod týchto augmentatív mohol zamieňať prirodzeným mužským a ženským rodom podľa základného podstatného mena. Takýto náhľad sa opiera o stav stredoslovenských nárečí, kde sa doteraz udržuje niekdajší jednotný gramatický stredný rod pre všetky tieto augmentatíva, alebo o voľakedajší prvotný stav vo všetkých slovenských nárečiach, keď sa v starších časoch slovenčiny uplatňovalo skloňovanie podľa zakončenia, a nie podľa rodu. Dnes stavať sa proti uplatneniu prirodzeného mužského a ženského rodu pri augmentatívach na *-isko* vidí sa jednostranné, najmä ak si pripomenieme, že podobný zjav máme už ujednostajnený v spisovnej reči, kde sa tak isto uplatňuje prirodzený rod podstatných mien so zakončením na *-a* typu *sluha, gazda,* ktoré priam tak maly zprvoti gramatický ženský rod. Tento jazykový fakt ukazuje, že prirodzený rod pri augmentatívach na *-isko* nie je zjav celkom osamotený v slovenčine. K tomu ešte pristupuje aj skutočnosť, že je rozšírený na hodnej časti oblasti slovenských nárečí a na západe siaha až do slovenských nárečí na Morave.[6]

Bolo by zrovna anachronické, keby sme brojili proti ustáleniu prirodzeného rodu v spisovnej slovenčine augmentatív na *-isko,* i keď nie je tento zjav celoslovenský, ako je to v prípade mužských životných bývalých ženských *a*-kmeňov typu *sluha.*

Obdobné uplatnenie prirodzeného rodu je známe aj z iných jazykov, napr. z latinčiny. V nej zjav preniknutia a uplatnenia sa prirodzeného rodu je známy pri mužských životných *a*-kmeňoch typu *poeta*[7] ‚básnik'.

Podobný proces bol aj v slovanských jazykoch a aj v slovenčine. I tam podstatné mená so zakončením na *-a,* označujúce mužské živé bytosti, zprvoti maly nielen skloňovanie podľa žen-

[5] Vojtech Faměra, *Slovenská mluvnica a cvičebnica pre tretiu a štvrtú triedu slovenských stredných škôl,* 2. vydanie, Praha—Prešov 1935, str. 10.

[6] Niekoľko dokladov je u Fr. Oberpfalcera, l. c. 255 a 258.

[7] Porovnaj František Heřmanský, *Latinská mluvnica pre slovenské stredné školy,* Praha 1920, str. 4, 6.

skej kategórie *a*-kmeňov, ale aj gramatický ženský rod. Tak bolo už v cirkevnoslovanskom jazyku.[8] V starej češtine na prirodzený ženský rod ukazuje napr. doklad zo staročeskej Alexandreidy: *Ty sluho nevěrná*[9], ktorý je zrejmý zo spojenia s adjektívom *nevěrná*. Doteraz aj v slovenčine ešte zachovávajú sa niektoré pádové koncovky ženského skloňovania. Okrem základného tvaru nominatívneho na *-a* zostal aj pôvodný ženský tvar akuzatívu na *-u: sluha — sluhu, gazda — gazdu//žena — ženu*. Pri jednakých tvaroch gen.-ak. sg. mužských životných, čo je pre ne podstatným znakom v obidvoch číslach[10], ženská akuzatívna koncovka *-u* sa vyrovnáva s gen. Vo východných slovenských nárečiach sa ešte doteraz zachováva pôvodná ženská forma na *-y: sluhy, gazdy//ženy*. Takto je aj v spisovnej češtine, kde okrem toho aj inštrumentál má ženské zakončenie na *-ou: sluha — sluhou//žena — ženou*.

V slovenčine voľakedajší ženský rod podstatných mien typu *gazda* dosvedčuje aj odvodenina *gazdiná* so svojím prvotným základným významom ‚gazdova žena', utvorená príponou privlastňovacích adj. *-ina (-iná)*, typickou pre ženské podstatné mená. Takého vzniku je aj miestne meno *Paštiná* od osobného mena *Paška*[11] (ako je miestne meno *Babiná* od *Baba*) a priezvisko *Tomin* k tvaru osobného mena *Toma*[12], taktiež kedysi ženského rodu, ap. Uvedené formy na *-in-* a všetky im podobné mohly vzniknúť iba v staršej dobe jazyka, keď sa ešte uplatňoval ženský rod podľa zakončenia na *-a*.

Na takomto širšom rozvedení otázky prirodzeného rodu zreteľnejšie vynikne jeho opodstatnenie pri augmentatívach na *-isko*, ak si náležite uvedomíme dávnu snahu podstatných mien, označujúcich bytosti mužské alebo ženské, uplatniť svoj prirodzený rod v tých jazykoch, kde sú kategórie troch rodov, a opustiť gramatický rod, aký zas prichodí podľa zakončenia.

---

[8] Porov. Miloš Weingart, *Rukověť jazyka staroslověnského*, svazek I, Praha 1937, str. 154.

[9] Porov. *SR* VI, 333.

[10] O tom obšírnejšie Antoine Meillet, *Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave*, 1897.

[11] O tom Ľudovít Meliš-Čuga, *SR* XI, 171.

[12] *SR* XI, 189. — Tu treba vychodiť z predpokladaného spojenia *Tomin (syn)*.

Uplatnenie prirodzeného mužského rodu pri augmentatívach na *-isko* s prvotným všeobecným stredným rodom podporovala najmä okolnosť, že medzi ich skupinou a skupinou muž. podstatných mien, hlavne neživotných, v staršom štádiu jazyka nebolo väčších rozdielov[13], keďže obidve skupiny maly veľmi podobné, tzv. *o*-kmeňové skloňovanie. Vtedy väčšina pádov bola spoločná, napr. bol jednaký datív s kratšou koncovkou *-u* v jednotnom čísle (na rozdiel od druhotnej dnešnej formy mužských životných na *-ovi*) a v množnom čísle na *-om* (na rozdiel od druhotnej dnešnej koncovky na *-ám* stredného rodu), rovnaký gen. sg. na *-a* a množný gen. na *-ъ* (na rozdiel od druhotného dnešného na *-ov* pri mužských) a iné.

Je pochopiteľné, že zmena gramatického stredného rodu pri augmentatívach na *-isko* na prirodzený mužský rod podľa základného mužského podstatného mena priviedla so sebou aj isté vyrovnanie v novšom, druhotnom skloňovaní, hlavne pri životných. Keďže pri nich ako životných nastalo neskôr s ich strany vyrovnanie v niektorých pádoch výraznejšími, dlhšími príponami (*-ovi, -ov*) *u*-kmeňov (takisto mužských), najväčší rozdiel medzi obidvoma systémami skloňovania javil sa v jednotnom dat.-lok., kde oproti prvotnej koncovke *-u* stredných *o*-kmeňov prichodí novšia, dlhšia koncovka muž. životných *-ovi: chlapčisku* n.[14]*//chlapčiskovi* m. Podobný prípad vyrovnania prvotného ženského rodu s druhotným mužským bol aj pri type *gazda* tak isto pri dvojici koncoviek *-ovi* (dat.-lok.): *gazde//gazdovi.*

Genitív množného čísla prevzal výraznejšiu *u*-kmeňovú koncovku *-ov* pri všetkých mužských podstatných menách, kým pri strednom rode augmentatív od nich pochodiacich naďalej sa zachováva tvar pôvodného genitívu *o*-kmeňového: *chlapčísk* n.*//chlapčiskov* m.

Pri augmentatívach muž. neživotných ani po zmene gramatického stred. rodu typu (to) *dubisko* na prirodzený mužský rod (ten) *dubisko* nebolo treba nič vyrovnávať v sg. dat.-lok., nakoľko pri obidvoch rodových kategóriách tam sa udržuje pô-

[13] Rozdiely sa javily len v tvaroch nominatívnych a akuzatívnych. Porov. prvotné skloňovanie príslušných vzorov *o*-kmeňov mužských a stredných v cirkevnej slovančine u Weingarta, l. c. 137 a 138.

[14] Na kratší tvar typu *chlapčisku* s prvotným stredným rodom nachodí sa hodne dokladov v literatúre.

vodná *o*-kmeňová koncovka *-u:* dat. (tomu) *dubisku* m., *brušisku* n., *chlapčisku* n.//lok. (o tom) *dubisku* m., *brušisku* n., *chlapčisku* n.

Prvotné stredné tvary nominatívne augmentatív *-isko* a *-iská* ostávajú taktiež celkom bez zmeny pri mužských neživotných, u mužských životných len čiastočne (podobne aj pri mužských *a*-kmeňoch typu *sluha* v nom. sg.).

Pri mužských neživotných prvotný nominatívny tvar na *-isko* udržuje sa aj v akuzatíve, nakoľko pri nich pády nom.-ak. tvoria pevnú dvojicu tvarov. Dvojica nom.-ak. sa vyskytuje aj v množnom čísle, čím sa tieto dvojice augmentatív na *-isko* mužských neživotných ako aj stredných podstatných mien úplne srovnávajú: nom.-ak. sg. *dubisko* m.//*brušisko* n.; nom.-ak. pl. *dubiská* m.//*brušiská* n.

No pri mužských životných základné nominatívne tvary ostaly osamotené, t. j. stoja samy osebe, nakoľko akuzatívne tvary, s ktorými zprvoti tak isto ako aj mužské neživotné tvorily dvojice tvarov, vyrovnaly sa s genitívnymi tvarmi: nom. sg. *chlapisko* // ak. sg. *chlapiska;* nom. pl. *chlapiská* // ak. pl. *chlapiskov.*

Takto teda v jednotnom čísle skloňovanie augmentatív na *-isko* stredného rodu a mužského neživotného zostáva jednaké, aké bolo odprvoti, mení sa iba povedomie rodu — prvotný stredný rod na druhotný mužský.

Mužské životné augmentatíva so svojím nominatívnym tvarom *-isko* a svojimi novými, vyrovnanými pádmi v jednotnom dat.-lok. (podľa typu *chlap: chlapčiskovi*) ako aj so svojimi dvojicami gen.-ak. obidvoch čísel sa značne sblížily so skupinou mužských hypokoristických osobných mien so zakončením na *-ko* typu *Janko, Ďurko* a ostatných hypokoristík takého alebo podobného zakončenia typu *dedko, kňažko, čučko, Jano, Janino* ap. Ale s nimi sa celkom shodujú len v jednotnom čísle, lebo množný nominatív augmentatív, majúci za základ životné mužské podstatné meno, zachoval si na rozdiel od nich prvotnú koncovku stredného rodu *-iská* ako základného tvaru množného čísla popri tvare jednotného nominatívu *-isko:* (ten) *chlapčisko//Janko;* (tí) *chlapčiská//Jankovia.*

Takto augmentatíva na *-isko* s mužským životným rodom

shodujú sa s hypokoristikami na *-ko* iba v jednotnom čísle, teda len napoly. Úplná shoda nastáva pri novšom prenikaní prirodzeného rodu, najmä mužského životného do týchto augmentatív v stredoslovenských nárečiach, kde sa už nenadväzuje na staršie vyrovnanie podľa zachovaných prvotných tvarov *o*-kmeňov stredných (aké je napr. v západných nárečiach), ale rovno na hypokoristiká s príponou *-ko* typu *Janko, Ďurko* a tým prichodí aj prípona v množnom nominatíve *-ovia*[15]: (tí) *chlapčiská*//(tí) *chlapčiskovia.*

Celkove so stanoviska synchronického možno povedať, že augmentatíva na *-isko* so svojím prirodzeným mužským rodom ako také pri prvom spôsobe vyrovnania nasledujú vlastne skloňovanie terajších mužských *o*-kmeňov, pravda, okrem základných nominatívnych tvarov na *-isko* a *-iská* obidvoch čísel pri životných (vzor *chlap*) a okrem dvojíc nom.-ak. pri neživotných (vzor *dub*). To sú výnimky, pozostatky z voľakedajšieho spoločného skloňovania týchto augmentatív podľa systému stredných podstatných mien. Ináč v ostatných tvaroch verne sa pridržajú *o*-kmeňového skloňovania, teda aj v množnom dat. a lok.: (k) *chlapčiskom* m.//*chlapčiskám* n.; (o) *chlapčiskoch* m.//*chlapčiskách* n.

Výslovné *o*-kmeňové skloňovanie augmentatív na *-isko* s prirodzeným mužským rodom nepriamo dosvedčuje aj obdobné skloňovanie hypokoristík, zakončených na *-ko* typu *Janko, Ďurko,* s ktorými majú takmer jednaké skloňovanie, a popri tom ešte aj skloňovanie starších nárečových foriem augmentatív tohto typu na *-išťo* (*-šťo*).[16] Tieto tak isto spolu s predchádzajúcimi dvoma skupinami nasledujú skloňovanie mužských životných alebo neživotných *o*-kmeňov.

Aj množné číslo týchto augmentatív vo svojej podstate predstavuje pôvodné tvary *o*-kmeňov a so stránky skloňovania v mnohom pripomínajú defektívne mužské tvary na *-ce* a *-ence* stredných podstatných mien *nt*-kmeňov typu *teľa, dievča,* kde tak isto dat. a lok. dostávajú *o*-kmeňové koncovky: *-om, -och.*[17]

---

[15] Zo školského materiálu iba jeden doklad od Jána Buoca, žiaka I.b OA: V hore rúbali drevo silní *chlapiskovia.*

[16] Porov. aj príklady v poznámke 2.

[17] O tom *SR* VII, 218.

Ak shrnieme celé skloňovanie augmentatív na *-isko* mužského rodu, tak podľa nárečí a spisovného úzu vychodí takto:

a) Životné:

Nom.	*chlapčisko*	*chlapčiská*
Gen.-ak.	*chlapčiska*	*chlapčiskov*
Dat.-lok.	*chlapčiskovi*	*chlapčiskom* *chlapčiskoch*
Inštr.	*chlapčiskom*	*chlapčiskami*

b) Neživotné:

Nom.-ak.	*hrnčisko*	*hrnčiská*
Gen.	*hrnčiska*	*hrnčiskov*
Dat.-lok.	*hrnčisku*	*hrnčiskom* *hrnčiskoch*
Inštr.	*hrnčiskom*	*hrnčiskami*

Hojne dokladov na prirodzený mužský rod týchto augmentatív možno nájsť nielen v príslušných nárečiach, ale aj u spisovateľov, prípadne prekladateľov: *Bol chlapisko* ako jedľa, *plecitý* (Kuk. I[4], 92). *„Ten nešťastný jazyčisko!“* (Kuk. II[1], 95), *Starý bachránisko* (Kuk. VII[3], 10), *aký to chlapisko!* (Kuk. VIII, 58), *ten chlapčisko* (Rázus, Maroško 9), *vysoký chlapisko* (15), Zapcháva *chlapčiskovi* zásterou ústa (34), *starý mládenčisko* (62), *ten bujačisko* (206), *živý medvedisko* (208), *ten jastrabisko* (Rázus, Julia I, 110), *Hnusný šustrisko!* (Alexy, Už je chlap na nohách 35), *tento tuláčisko* (Alexy, Na voľnej vôľuške 82), *zakričal akýsi chlapčisko* (Kavec, V rudých hmlách II, 40), *mrzký chlapčisko* (Fr. Švantner, Nevesta hôľ 58), *vetrisko jasenný* (Hv. V, 239); *Ten inteligentisko* (Fr. Olgiati—Kamil Mečiar, Pošta kocúra[3] 26), *spotvorený slobodný murárisko* (40), *Chudáčisko kričal* (65) ap.

Ako sme už boli vyššie uviedli, prirodzený mužský rod, najmä životný, pri augmentatívach na *-isko* preniká aj do stredoslovenských nárečí, kde novšie nastáva vyrovnanie v množnom nominatíve, nakoľko augmentatíva s novým mužským rodom pridružujú sa rovno k hypokoristikám mužských osobných mien typu *Janko, Ďurko* a tým prichodí im koncovka *-ovia*. Tento spôsob vyrovnania tvarom množného nominatívu *-ovia* nadobro sa zaraďuje medzi hypokoristiká na *-ko* typu *Janko, Ďurko*. Do-

klady z literatúry možno nájsť u Rázusa: Ozrutní *chlapčiskovia* (Maroško 4), *učniskovia* (83) ap.

Augmentatíva na *-isko,* tvorené od podstatných mien ženského rodu, so svojím prirodzeným rodom zpravidla vyskytujú sa len v nominatívnych a akuzatívnych tvaroch, najčastejšie v expresívnych vetách. V literatúre najviac dokladov možno nájsť zas u Rázusa: *Jedna bodliaková pichľavá hlavisko* (Maroško 73), *Taká rybisko!* (165), — Joj, to je *rybisko* ... Paľo, *takú* by si nevytiahol na udicu (172), — *Taká vŕbisko!* 199) ap.

Podľa dnešného stavu pri augmentatívach na *-isko* dostávame zhruba dve skupiny:

I. skupina predstavuje augmentatíva na *-isko* s prvotným stredným rodom. Tieto augmentatíva odvodzujú sa od substantív všetkých troch rodov.

Augmentatívum *dobrotisko,* tvorené od podstatného mena ženského rodu *dobrota,* označujúce človeka oplývajúceho dobrotou, všeobecne vo všetkých nárečiach ponecháva si prvotný stredný rod, či ním označujeme bytosť mužskú, alebo ženskú: Susedkin muž je *veľké dobrotisko* (úzus), Tá jeho žena, to ti je *veľké dobrotisko* (úzus).

II. skupina zahrnuje zas augmentatíva s prirodzeným rodom, ktorý sa uplatňuje pri mužských životných a neživotných vo všetkých pádoch, teda v celom skloňovaní, a pri ženských zpravidla iba v nominatíve a v akuzatíve obidvoch čísel.

V tomto smysle pre spisovnú normu vychodí záver, že pri augmentatívach na *-isko,* tvorených od podstatných mien mužského a ženského rodu, možno uplatňovať bez pochyby popri gramatickom strednom rode aj rod prirodzený mužský alebo ženský.

Prirodzený rod mužský alebo ženský pri augmentatívach na *-isko* je správny, lebo je opodstatnený

a) ako gramatický zjav, ktorý nie je osamotený, ale má svoju obdobu v prípade podstatných mien typu *sluha,*

b) svojím hojným výskytom v slovenskej spisovnej reči,

c) svojím rozšírením v slovenských nárečiach.

O tvaroch niektorých základných čísloviek v spisovnej slovenčine

ŠTEFAN PECIAR

V školských príručkách nachádzame o tvaroch čísloviek len veľmi málo tvaroslovných poznámok. Czamblove poznámky o číslovkách nie sú rázu tvaroslovného, lež syntaktického.[1] Iba pod čiarou v jeho Rukoväti (na str. 82—3) možno nájsť niekoľko viet, v ktorých je zmienka o skloňovaní niektorých základných čísloviek, najmä číslovky *jeden, jedna, jedno.* Sústava tvarov tejto číslovky je pestrou kombináciou skloňovania zámenného so skloňovaním složeným. V spisovnej slovenčine sa ustálilo skloňovanie, pri ktorom sa pádové koncovky číslovky *jeden, jedna, jedno* okrem priamych pádov shodujú s koncovkami adjektív.

Autori školských gramatík, ktorí sa opierali o Czambla, prevzali od neho syntaktické poznámky o číslovkách, ale nepodali vlastné postrehy o tvaroch čísloviek. To platí aj o J. Damborskom[2] a o tvorcoch oboch vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu.*

Pri nedostatku historickej gramatiky spisovnej slovenčiny, pri značnej nárečovej pestrosti slovenského jazykového územia a pri slabo ustálenom úze nevedeli gramatikári pokročiť od prostého zaznamenania najobvyklejších foriem, pričom veľmi často uvádzali tvarové dublety, známe z rozličných krajov. Tak napr. ešte Damborský (o. c. 134) uvádza tvary *jeden-jedon, jedného-jednoho, jednému-jednomu,* hoci už Czambel dával prednosť tvarom *jedného, jednému,* obvyklým aj v dnešnom spisovnom úze.

Až do posledného vydania Pravidiel jestvovalo podobné kolísanie vo veľmi početných prípadoch. Tak napr. inštr. číslovky *tri* znel *tromi* alebo *troma.* S. Czambel píše v *Rukoväti* (str. 83), že číslovky *tri (traja)* a *štyri (štyria)* sa skloňujú podobne ako číslovka *dva (dvaja).* V *Abecednom ukazovateli,* pridanom k Rukoväti, zaznamenáva Czambel celé skloňovanie

[1] Porov. jeho *Rukoväť*[3], Turčiansky Sv. Martin 1919.
[2] Porov. jeho *Slovenskú mluvnicu,* IV. vyd., Nitra 1924, str. 134—7.

týchto číslovieok. Tu prekvapuje, že pri číslovke *tri* Czambel (str. 313) uvádza inštr. *troma,* ale pri číslovke *štyri* inštr. *štyrmi* (str. 312), hoci na str. 149 tej istej svojej Rukoväti píše, že „sa povie i *troma, štyrma*", nielen *dvoma.* Podobnosť skloňovania číslovky *tri* so skloňovaním číslovky *dve* je teda u Czambla o jeden tvar *(troma)* väčšia než pri číslovke *štyri.* Nevedno, prečo sa tu Czambel rozhodol práve pre tvary, navzájom odlišné koncovkou *(troma — štyrmi).* Jeho stanovisko nie je celkom presné, ani dosť jasné.

J. Damborský vo svojej *Mluvnici* uvádza síce tvar *dvoma,* nie však tvar *troma* a, pravdaže, ani *štyrma,* lež len tvary *tromi, štyrmi.* Takýto stav je zachovaný aj v prvom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931.

Lež tzv. matičná prax sa pridŕžala Czambla a v matičných vydaniach sa zachovával proti Pravidlám tvar *troma.* V matičnom časopise *Slovenská reč,* namierenom vtedy proti prvému vydaniu Pravidiel, pokúsil sa pre spis. slovenčinu obhájiť tvar *troma* A. Jánošík.[3] Citujem niekoľko Jánošíkových tvrdení. 1. Tvar *troma* sa vraj „dôsledne užíva v reči hovorovej a v spisovnej slovenčine u všetkých slovenských spisovateľov a básnikov." 2. „Vo všetkých slovenských nárečiach žije iba tvar *troma*". 3. Tvaru *tromi* vraj „nikde niet".

Citované tvrdenia sú nepresné alebo celkom nesprávne. 1. Jánošík (l. c.) síce citoval niekoľko dokladov na tvar *troma* zo spis. slovenčiny, ale proti tomu by bolo možné uviesť mnohonásobne väčší počet dokladov na tvar *tromi* u tých spisovateľov, ktorých diela nevydala Matica slovenská. Nejde teda pri používaní tvaru *troma* o úzus „všetkých slovenských spisovateľov a básnikov", ale iba o úzus matičný, budovaný na Czamblovej Rukoväti.

2. Vo všetkých slovenských nárečiach, ktoré poznám, používa sa tvar *tromi* striedavo s tvarom *troma* bez akéhokoľvek štylistického alebo významového rozdielu. Podobne sa v ľudových nárečiach používajú striedavo nielen dvojice tvarov *dvoma-dvomi*[4], *štyrma-štyrmi,* ale aj *piatima-piatimi, desiatima-*

[3] SR IV, 65—7.

[4] Mne je tvar *dvomi* známy predovšetkým z môjho rodného nárečia, zo severnej časti okresu Topoľčianskeho, kde sa tvary *dvomi-dvoma* podobne ako *tromi-troma, štyrmi-štyrma, deťmi-deťma, dvermi-dverma*

desiatimi atď. A tento zjav nie je charakteristický len pre číslovky, lež je v rovnakom rozsahu známy aj pri podstatných a prídavných menách. V ľudových nárečiach sú napr. tvary *peknýma ovcama, sivýma volkama, dobrýma koňma* ap. práve také bežné ako tvary *peknými ovcami, sivými volkami* atď. Koncovka *-ma* v inštr. pl. je teda v ľud. nárečiach živá nielen pri tvare *troma,* ale aj vo všetkých ostatných prípadoch.

Výskyt pôvodne duálovej koncovky *-ma* v inštr. pl. je dôkazom, že pre dnešné slovenské jazykové povedomie nejestvuje už duál ako osobitná kategória. Rozlišujeme len singularitu (pojem *jednosti*) a pluralitu (pojem *mnohosti*). Aj predstavu dvoch vecí, patriacu u príslušníkov niektorých jazykov, napr. i u starých Slovanov, do osobitnej kategórie duálu (pojem *dvojnosti*), zahrnujú Slováci, a to už iste niekoľko storočí, do pojmu mnohosti (plurality). Tzv. pozostatky duálu sú pre náš dnešný jazykový cit alebo neproduktívne jazykové skameneliny, ktoré nepatria do tvaroslovia v užšom slova smysle, tým menej do tvaroslovia školských gramatík (napr. formy *očú, ušú*), alebo sú to pravidelné *plurálové* tvary, používané — väčšinou len v ľudových nárečiach — ako dublety tvarov primárnych, bez štýlovej alebo významovej diferenciácie. To platí všeobecne o inštr. pl. s koncovkou *-ma.*

V spisovnej slovenčine koncovka *-ma* do inštr. pl. neprenikla, ale vplyvom historického nazerania na jazykové zjavy udržala sa v tých prípadoch, kde ide o pôvodný duál. A je prekvapujúce, že sa síce vo vývoji spis. slovenčiny v posledných rokoch uplatnila tendencia po zániku koncovky *-ma* a zovšeobecnení koncovky *-mi* pri tvorení inštr. pl. podstatných mien typu *oči, uši, ruky, nohy* (pôvodné tvary *rukama, nohama, očima,*

---

ap. používajú striedavo bez významového alebo štylistického rozdielu. Obidva tvary, aj tvar na *-mi* aj tvar na *-ma,* sú rovnako živé. Taký istý stav, pokiaľ ide o dvojice tvarov *dvomi-dvoma, tromi-troma,* som bezpečne zistil v nárečiach okresu Hlohovského a Piešťanského. Okrem toho som si používanie (nielen náhodné použitie) tvaru *dvomi* (o ten mi najviac išlo) zaznamenal u mnohých slovenských vzdelancov (medzi nimi boli doktori filozofie, profesori slovenčiny, aj univ. profesori), pochádzajúci nielen zo spomenutých okresov, lež z rozmanitých končín Slovenska, od Bratislavy, od Trnavy, od Nových Zámkov, z Liptova, i z východného Slovenska.

ušima boly nahradené tvarmi *rukami, nohami, očami, ušami*)[5], ale naproti tomu v inštr. číslovky *dve,* ktorá pre dnešné slovenské jazykové povedomie nesporne predstavuje plurál, v tomto jedinom prípade (!) zachováva sa tvrdošijne koncovka *-ma.*

Zastaralé historicko-atomistické chápanie jazykových zjavov, doznievajúce ešte dnes u autorov školských príručiek, zavinilo, že do školskej normy nielen neprenikol živý tvar *dvomi,* ale v poslednom vydaní Pravidiel na návrh Jánošíkov bol dokonca zavedený tvar *troma* miesto staršieho, živého, a preto správneho tvaru *tromi.* Forma *tromi* nedostala sa do slovenčiny vplyvom češtiny, ani jej používanie nie je čechizovanie, ako sa domnieva Jánošík[6], lež sa v slovenčine vyvinula samostatne.

Otázka vzniku tvarov číslovky *tri* nie je však taká jednoduchá, ako si predstavuje Jánošík, ktorý prosto tvrdí, že tvar *traja* vznikol podľa *dvaja, troch* podľa *dvoch, trom* podľa *dvom* a *troma* podľa *dvoma.* I keď presný vývoj nemožno dnes zaznamenať, lebo bol veľmi komplikovaný, často sa pravý opak Jánošíkových tvrdení bude blížiť pravde. Tvar *traja* vznikol síce vyrovnaním s tvarom *dvaja,* ale najprv musel vzniknúť tvar *dvaja* analogiou podľa staršieho *tria, štyria.* Tvary *troch, trom* nemohly vzniknúť analogiou podľa tvarov *dvoch, dvom,* pretože tvary *dvoch, dvom* nie sú pôvodné, lež vznikly analogiou podľa substantív mužského rodu typu *chlapoch, chlapom,* a to alebo súčasne s tvarmi *troch, trom, štyroch, štyrom,* alebo až po nich, nie však pred nimi.[7] Vyrovnaním kmeňa bol časom podľa tvarov *troch, trom* utvorený inštr. *tromi* miesto pôvodného **trmi.*

---

[5] Umelé rozlišovanie používania tvarov *očami, ušami, rukami, nohami* proti tvarom *očima, ušima, rukama, nohama,* aké podal napr. J. Mihál vo svojej *Slovenskej gramatike,* Bratislava 1943, str. 148 a 155, nemožno už dnes prijať.

[6] Porov. jeho poznámky v SR IV, 65—7, a *Glosy k Zápisníku slovenského lingvistu,* Slovák zo 16. febr. 1943, str. 6, a k tomu moju odpoveď v Slováku z 19. febr. 1943, str. 6.

[7] Je pravdepodobné, že tvary *troch, trom, štyroch, štyrom* jestvovaly prv než tvary *dvoch, dvom,* pretože pôvodné tvary *trech, trem, štyrech, štyrem* boly dnešným tvarom bližšie než pôvodné tvary číslovky *dve,* t. j. *dvú* (gen.) a *dvema/dvuma* (dat.-inštr.). Dodnes sa v ľudových nárečiach zachovaly staršie tvary *dúch, dúm, duma/dumi.* Myslím, že čím bližšie boly navzájom tvary pôvodné a tvary analogické, tým prv prenikla analogia.

Ani tvar *dvoma* nie je pôvodný, lež vznikol vyrovnaním základu podľa tvarov *dvoch, dvom.*

A keď zánikom duálu bolo umožnené používať pôvodnú duálovú koncovku *-ma* na označenie inštr. pl., vyvinuli sa tvary *troma, štyrma, piatima, šiestima, deťma* ap., zachované dodnes v ľudových nárečiach popri tvaroch *tromi, štyrmi, piatimi* atď. Tá istá príčina umožnila súčasne vznik tvaru *dvomi* popri staršom *dvoma.* Nešlo tu teda o jednostranný vplyv tvarov číslovky *dve* na tvary čísloviek *tri* a *štyri,* ako myslí Jánošík, lež o obojstranné, navzájom sa križiace analogie.

Ale pri vedeckom štúdiu *dnešného* spisovného jazyka metódou štrukturálnou a synchronickou *vychádzame zo súčasného stavu* jazyka, ktorý je zároveň hlavným kritériom jazykovej správnosti. Pri normovaní spisovného jazyka máme na mysli okrem tohoto hlavného kritéria ešte princíp účelnosti. Preto nie je pre nás dôležité, ako vznikol napr. tvar *dvoma* alebo *troma,* či analogiou, alebo ináč, lež je dôležité a podstatné, v akom štýle a ako často sa tieto tvary v dnešnej spisovnej slovenčine používajú a do akej miery sa javí ich používanie účelným, t. j. do akej miery sú tieto tvary oprávnené vzhľadom na všeobecné tendencie, ktoré možno v jazyku pozorovať.

A tu možno uviesť tieto známe skutočnosti: V spis. slovenčine je tvar inštr. pl. všeobecne charakterizovaný koncovkou *-mi.* Iba v ľudových nárečiach sa vyskytuje okrem koncovky *-mi* aj koncovka *-ma.* V dnešnej spisovnej norme je koncovka *-ma* prípustná len v inštr. číslovieok *dve* a *tri,* v tvaroch *dvoma, troma.* V reči vzdelancov, v ústnych i písomných prejavoch, nie sú však zriedkavé ani tvary *dvomi, tromi.*[8] V spis. slovenčine možno teda pozorovať všeobecnú tendenciu, že sa inštr. pl. všetkých mien, aj číselných pojmov, vyjadruje koncovkou *-mi.*

Vzhľadom na túto všeobecnú tendenciu by bolo účelné, keby sa v normatívnych príručkách, najmä v školských gramatikách, označovaly ako spisovná norma nielen tvary *štyrmi, piatimi, ľuďmi, deťmi* atď., ale aj tvary *dvomi, tromi.* Ostatne tvar

[8] Najmä si treba uvedomiť, že spisovným jazykom nehovoria len ľudia, ktorí poznajú posledné vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, ale aj všetci ostatní vzdelanci, ktorých je veľká väčšina. A práve táto väčšina, ktorej nie sú všetky jednotlivosti z posledného vydania Pravidiel známe, nevyhýba ani tvarom *dvomi, tromi.*

tromi, ako vieme, už bol pokladaný za spisovnú normu od vydania Mluvníc J. Damborského až do posledného vydania Pravidiel slovenského pravopisu r. 1940.

Pripustením tvarov *dvomi, tromi* do školskej spis. normy ubudla by pedagogom nepríjemná starosť, ako žiakom uspokojivo vysvetliť, prečo sú „správne len" tvary *dvoma, troma,* ale *štyrmi, piatimi* atď., hoci v živej reči sú časté jednak tvary *dvomi, tromi,* jednak tvary *štyrma, piatima* atď.

A. Jánošík by chcel túto otázku riešiť ináč než ja. Svoj návrh vyslovil v cit. článku *Glosy k Zápisníku slovenského lingvistu.* Jánošík tam píše: „Pri skloňovaní základných číslovieok v slovenčine sú dva systémy. Východiskom pri jednom je základná číslovka *dva.* Podľa nej sa skloňujú všetky číslovky, svojou povahou jej odpovedajúce, t. j. tie, ktoré svojimi základnými tvarmi pripomínajú povahu prídavného mena, keďže sa pri nich uplatňuje rod, podstatné meno s nimi spojené shoduje sa v rode a páde celkom tak ako pri prídavných menách. Toto bol moment, prečo číslovka *tri* a číslovka *štyri* utvorily v skloňovaní kompaktnú skupinu tým, že sa všetky tvary medzi sebou vyrovnaly. Pri tomto type skloňovania ukazuje sa nedôslednosť iba pri inštrumentáli ... *štyrmi.* I tu, aby sa prípadný chaos celkom odstránil, bolo by treba raz zaviesť tvar *štyrma* ... Druhý systém tvoria číslovky typu *päť,* ktorých základný tvar má povahu podstatného mena, keďže sa spojuje s genitívom *(päť žien).* Ich širšie tvary sú typu prídavných mien *(piati, piatich, piatim)* s pôvodnou náležitou inštrumentálnou koncovkou *-mi* (*piatimi* atď.), pretože koncovka množného inštr. príd. mien je v slovenčine spisovnej len *-mi,* hoci v nárečiach ... zpravidla *-ma.*"

Citoval som naschvál dlhší úsek Jánošíkových vývodov, aby bolo vidno, koľko nesprávností a nepresností je tu nahromadené. Väčšina tvrdení odporuje skutočnosti a okrem toho odporujú si jednotlivé tvrdenia navzájom. Darmo tu Jánošík používa módne slovo „systém", ktorého lingvistický obsah zle pochopil. Je pravda, že skloňovanie základných číslovieok od 2 do 99 (nie všetkých základných číslovieok vôbec, ako tvrdí J.) možno zachytiť do dvoch vzorov (načo tu spomínať dva „systémy"?). Prečo by však pri jednom vzore musela byť „výcho-

diskom" zrovna číslovka *dva,* a nie, povedzme, *tri* alebo *štyri,* to je pre mňa záhada. Celkom nesprávne je Jánošíkovo tvrdenie, že by číslovky 2—4 svojimi základnými tvarmi pripomínaly povahu prídavného mena. Naopak, tieto číslovky tvarmi *dva(ja)-dve, traja-tri, štyria-štyri* ani trochu nepripomínajú „povahu" príd. mena (napr. *pekný, -á, -é*). Jánošík tu jednoducho zamieňa kritériá tvaroslovné kritériami syntaktickými. Lebo pádová a rodová shoda prívlastku s príslušným substantívom (nie naopak, ako píše J.) je jav syntaktický, nie tvaroslovný. Okrem toho shodný prívlastok môže byť vyjadrený nielen prídavným menom a číslovkou, ale aj podstatným menom, takže ani syntakticky číslovky nepripomínajú nijako osobitne „povahu prídavného mena". Podobne aj rozlišovanie rodu je vlastné nielen prídavným menám a číslovkám, lež aj podstatným menám a dokonca zčiastky aj slovesám. A pokiaľ ide i formálny vývoj, pri číslovkách vyvinuly sa tvarové rozdiely, označujúce rody, práve podľa substantív, nie podľa adjektív. Tvary *štyria, tria > traja, dvaja* vznikly podľa kolektív typu *bratia.* Jánošíkov „moment, prečo čísl. *tri* a čísl. *štyri* utvorily v skloňovaní kompaktnú skupinu", je teda celkom vymyslený. Okrem toho sám J., keby bol viac uvažoval, by nebol prišiel o koncovke inštr. čísloviek 2—4 k záveru, ktorý si a priori vykonštruoval, lež k záveru opačnému. Podľa J. podobnosť čísloviek s príd. menami bola príčinou ich terajšieho skloňovania. Je však pravdepodobné, že čím väčšia je táto „podobnosť", tým silnejší bude vplyv skloňovania adj. na skloňovanie čísloviek. A pretože podľa J. číslovky 2—4 „pripomínajú povahu príd. mena" nielen nepriamymi pádmi ako číslovky 5—99, lež nadto ešte aj „svojimi základnými tvarmi", čakali by sme, že sa vplyv príd. mien uplatní aj v inštr. mocnejšie pri číslovkách 2—4 než pri číslovkách 5—99, nie naopak.

Jediný *syntaktický* rozdiel medzi číslovkami typu *tri* a číslovkami typu *päť,* na ktorý J. myslel, je v slovenčine ten, že shoda prívlastku, vyjadreného číslovkou, s príslušným substantívom jestvuje pri číslovkách 5—99 najmä v nepriamych pádoch (v nom. len pri type *piati,* používanom pre živ. mask.), pri číslovkách 2—4 (aj pri čísl. 1) nielen v nepriamych, lež aj v priamych pádoch. A keďže sa tento *syntaktický* rozdiel týka

len priamych pádov (najmä ide o nom.), nemožno v ňom hľadať príčinu eventuálnych *tvarových* rozdielov medzi obidvoma typmi čísloviek v pádoch nepriamych, ako to chce J. Ostatne podstatných tvarových rozdielov medzi obidvoma typmi čísloviek v nepriamych pádoch ani niet. Princíp tvorenia tvarov nepriamych pádov je pri všetkých číslovkách rovnaký: k základu sa pripojuje pádová koncovka, shodná s príslušnou pádovou koncovkou príd. mena. Niet ani najmenšej príčiny, prečo by pri číslovkách *dve, tri, štyri* mala byť práve len v inštrumentáli iná koncovka než pri ostatných číslovkách, kým v ostatných nepriamych pádoch sú pri oboch typoch koncovky shodné. Iba základ nepriamych pádov je u oboch typov trochu (ale nie podstatne!) rozdielny. Shoda je v tom, že sa základ u obidvoch typov končí na samohlásku, a rozdiel v tom, že u jedného typu je to samohláska *o (dvo-, tro-, štyro-),* u druhého typu samohláska *i (piati-, šiesti-, desiati-* atď.). Lež o kmeňoch čísloviek sporu nebolo. Spor bol o koncovkách.

Myslím, že J. analyzoval tvary čísloviek nesprávne a zahrnoval do koncovky aj kmeňovú samohlásku. V cit. článku hovorí napr. o koncovke *-oma.* Tento základný omyl bol asi prameňom mnohých iných Jánošíkových omylov, o ktorých už bola reč vyššie.

Po tomto rozbore Jánošíkových tvrdení vyznieva jeho fráza „uviedli sme jasno do prirodzeného systému skloňovania čísloviek" (l. c.) neúčinne.

Nakoniec opakujem svoje stanovisko, že tvary *dvomi, tromi,* o ktoré mi tu predovšetkým išlo, patria do súčasnej slovenskej spisovnej normy. Tvar *troma* možno pri novom vydaní Pravidiel sloven. pravopisu celkom odstrániť a tvar *dvoma,* vzhľadom na jeho dlhú tradíciu v spisovnom jazyku, možno ponechať popri tvare *dvomi* (v zátvorke). Úplne ho bude možné odstrániť neskôr, keď sa prestane používať.*

* Uverejňujeme tento starší polemicky osnovaný článok Dr. Peciara so súhlasom Dr. Jánošíka, pretože predmet diskusie si zasluhuje novú pozornosť a definitívne riešenie. *E. J.*

Zo slovenských miestnych názvov

JÁN STANISLAV

Chynorany.

Bol som, myslím, ešte vysokoškolákom, keď za mnou prišiel ktorýsi chynoriansky úradný činiteľ a zvestoval mi, že píšu kroniku tejto obce a že by chcel vedieť, od čoho pochádza jej meno. Vysvetliť som ho vtedy, tak sa mi vidí, nevedel, a ak som mu ho nejako vysvetlil, nebude to iste správne. Štúdium miestnych mien je obzvlášť namáhavé a treba dlhoročné štúdium na to, aby aj odborník nadobudol v tomto odbore výskumov určitú zručnosť. Neviem, čo sa v obecnej kronike Chynorian píše o mene obce. Definitívnu odpoveď na ich otázku im po toľkých rokoch konečne dávam.

Chynorany sú veľmi stará obec a majú aj veľmi starodávne meno, ktorého základ zo slovenského slovníka už vymizol, a preto meno nerozumie dnes na Slovensku vari nikto.

Obec sa spomína vo falze na rok 1130 ako *terra Styneren.* Listina je falzum najskôr z XIII. stor., a to pravdepodobne podľa nejakej staršej listiny (Chaloupecký, *St. Slov.* 338, doklad na str. 370; Szentpétery, *Reg.* I, 55). Tvar *Styneren* je len zle prečítaný zápis *Chyneren.* Iné doklady: *Hyrenon* 1243 (Fejér, *Cod. dipl.* IV. 1, 284, P. Kr i ž k o, *SP* XII, 424), *Hynyeren* 1397 (Fejér, *Cod. dipl.* X. 2, 470), *Himiren* 1448 (Knauz, *Magy. Sion* VI, 808, Chaloupecký, *Středověké listy* 29). Maď. je dnes *Kinorány.*

Meno obce je složené z dvoch častí: *Chyno-* a *-rany.* Koreň prvej časti je *chyn-* a známy je dodnes u južných Slovanov. Známy bol v chorvátskom hlaholskom písomníctve, v srbčine XVII. storočia, v slovinčine napr. v preklade Nového zákona od Primoša Trubara (1557—77) a známy je aj dnes. Tu máme podst. m. *chyna,* dnes *hina,* vo význame ‚lesť', *chyniti,* dnes *hiniti,* vo význame ‚klamať'. Odvodeniny napr. v slovinčine u Trubara sú *hinavski, hinavščina, hiniti se,* inde *himba* miesto *hinba* (Slovinci a Chorváti píšu *ch* písmenom *h; y* dnes už nepíšu). [Doklady pozri u Miklosicha *Lexicon paleoslov.-graeco-lat.* 1102.]

Naše *Chyno-*(rany) ukazuje, že aj starí Slováci mali takéto

slová, teda azda tiež *chyna* ‚lesť', *chyniť* ‚klamať' a pod. Chynorany ani nie sú jediným menom, v ktorom sa toto slovo u nás zachovalo. Sem patria aj *Hindice* namiesto *Chyndice,* o ktorých hovoríme inde.

Druhá časť mena, *-rany,* patrí k našim slovám *ranný, ráno;* porov. z iných slovanských jazykov napr. srbch. *ran, rani* ‚včasný', *rano* ‚včas, včasne, chytro'. Túto časť mena si aj dnešný Slovák vie vysvetliť, keď sa mu ukáže, čo je v prvej časti mena.

Chynorany vznikly teda pôvodne z osobného mena *Chyněran, Chynoran.* Bolo to meno nejakej význačnej osoby v tejto obci. Mohol to byť starosta alebo iný činiteľ. Mohol to byť aj zakladateľ obce. Osobné meno *Chyněran, Chynoran* inak nie nám je známe z iných slovanských jazykov — aspoň nie v prístupnej literatúre. Je zrejme veľmi starodávne.

Jeho význam je ‚klamne, ľstivo včasný', event. ‚klamne, ľstivo chytrý'. Klamne chytrých alebo ľstivo chytrých, včasných ľudí je na svete dosť. Také osobné meno nie je teda nemožné. Meno obce *Chynorany* znelo pôvodne *Chyněraňi,* resp. *Chynoraňi,* t. j. osoby, ktoré sa volajú *Chyněran, Chynoran;* dnes by sa povedalo Chynoranovci. Dnešný tvar je starý akuzatív plur. v úlohe nominatívu. Je to zvyčajný spôsob utvárania miestnych mien z osobných.

Táľa.

Na Slovensku je priezvisko *Talčík,* kopanica *U Talčíkov* v Trenčianskej stolici. V Bratislave je obchodník *Taleš* a v Prahe slávny operný dirigent *Talich.* Inak v Čechách sú aj priezviská *Talan, Talavan* (Kotík, *Naše příjmení* 88) a obec *Talina.*

Na starom Slovensku je viac obcí, ktoré majú mená na *taľ-.* Na zemplínskom juhu je mesto, pôvodne obec *Taľa,* maď. *Talya,* s dokladmi *Talya* 1275 (Fejér, *Cod. dipl.* V. 2, 204) atď. (Czinár, *Index* 438, Csánki I, 339).

K starému Slovensku patria aj stolice Boršódska a Hevešská v oblasti Matry a Bukového lesa. V Boršódskej je *Kis-Tálya,* t. j. *Malá Táľa,* a v Hevešskej *Nagy-Tálya,* t. j. *Veľká Táľa.* Spomínajú sa v stredoveku ako *Talya minor* (menšia) a *Talya maior* (väčšia) 1332—7 (Csánki I, 72).

Čo môže byť *Táľa?*

Kto je zo stredného Slovenska, bol by iste ochotný vysvetľovať toto meno z ľudového *táľ* ‚kus zeme, poľa'. To by bol omyl, pretože nárečové *táľ* pochodí z nemeckého *Teil* ‚časť'. Nie je to nič zvláštneho, lebo aj *pôda* je nemecké slovo, hoci vyzerá slovensky; je z nem. *Boden.*

V dnešnom našom jazyku niet teda východiska. Zájdeme si preto do starého jazyka. Tu východisko je, ba je veľmi zaujímavé. Starý jazyk mal slovo *taľ*, ktoré znamenalo to, čo dnes označujeme slovom ‚rukojemník'.

Miestny názov *Táľa* utvoril sa príponou *-ja* od mena *taľ*. Prípona *-ja* mala v starom jazyku prisvojovací význam, t. j. ten, ktorý má dnes prípona *-ova.* Dnes by sme si teda utvorili tvar *‚Taľova'*. Musíme si k tomuto tvaru primyslieť slovo *ves.* Dovedna by tu pôvodne bola *Taľa ves,* t. j. ‚Taľova ves'. Neodborník by čakal tvar *Taľja,* ale *-j-* v takýchto prípadoch splýva s predošlou spoluhláskou a mäkčí ju; tu už, pravda, je zmäkčená aj tak.

Keď si meno *Táľa (ves)* prevedieme do dnešného jazyka, resp. povieme to slovom, ktoré dnes užívame, mali by sme tu ‚Rukojemníkovu ves'.

Slovom, išlo tu o také osady, na ktorých hradní alebo iní páni usádzali rozličných zajatcov, väzňov, rukojemníkov.

Toto meno nám teda otvára oblôčik, cez ktorý môžeme nazrieť do politického a vojenského života našich stredovekých predkov. Dnešné obyvateľstvo týchto obcí si už, pravdaže, nemôže uvedomiť, že jeho predkovia boli tam pousádzaní násilne. Mená sú slovenského pôvodu. Takéto veci robili teda aj starí Slováci.

Slováci žili, pravda, aj za Tisou a tu sú tiež mená, utvorené od spomenutého základu. Tak v Satmárskej stolici niekde pri dnešnej Penige (*Peniga,* k slovu *peň*) stála voľakedy osada *Talnok* (= maďarský tvar), t. j. pôvodne po slovensky *Talník.* Spomína sa r. 1181 (Szentpétery, *Regesta* I, č. 133). V Bychorskej stolici (maď. Bihar) je aj dnes *Taláč;* spomína sa r. 1439 (Csánki I, 746).

Vrt-.

Slovo *vrt* dnešný Slovák už neporozumie. A jednako takéto slovo starí Slováci mali. Jeho význam poznáme z južných slovanských jazykov. Dodnes sa v srbochorvátčine a slovinčine záhrada volá *vrt*. Toto slovo je známe aj v cirkevnoslovanských pamiatkach. Známe sú aj odvodeniny od tohto slova, tak napr. ‚hortenzia' je v slovin. *povrtlje*, v cirkevnej slovančine máme výrazy ako *vrъtogradъ* ‚záhrada' a potom ‚záhradník' je *vrъtogradarь*, *vrъtogradarinъ*, *vrъtarь* atď.

Ako vieme, že starí Slováci mali toto slovo?

Keď cestujete zo Žiliny do Bratislavy a pozeráte z vlaku po ľavej strane cesty, zbadáte pred Považskou Bystricou malú dedinku na úbočí nad železnicou a všimnite si, že na konci dedinky je tabuľa a na nej nadpis *Vrtižer*. Nadpis pre dnešného Slováka ťažko rozlúštiteľný! Najskôr by ho azda spojoval s *vrtieť*, ale to by nebolo správne. V prvej časti mena je naše *vrt* ‚záhrada', druhú časť mena už aj neodborník ľahko porozumie; ide tu naozaj o súvislosť so slovom *žrať*. Nič sa tu teda nevrtelo, ale čosi vyžieralo záhradu alebo záhrady, pri ktorých sa usídlilo obyvateľstvo.

Neviem, kedy táto dedinka vznikla. Jej meno patrí však medzi zemepisné pomenovania, t. j. obyvateľstvo dalo meno osade podľa povahy miesta, na ktorom sa usadilo. Medzi také mená patria napr. *Hlohovec*, k *hlôh*, *Blatnica*, k *blato*, *Vozokany*, k *voz* a **kanúť* ‚padať', t. j. kde je taký zlý terén, že sa na ňom prevŕhajú vozy, alebo zasa *Lučenec*, k *lúka*, t. j. mesto, postavené na lúkach a pod.

Obce, majúce takéto mená, patria medzi najstaršie osídlené miesta, keď si človek pomenúval svoju osadu podľa útvaru zeme, resp. podľa toho, čo na mieste našiel ako jeho typický znak. Do inej skupiny patria mená osád, obcí a miest, nazvaných podľa osôb, ktoré sa tu usadily alebo hraly v obci význačnú úlohu, alebo podľa mien svätých, ktorým bol zasvätený kostol v obci a pod.

Meno *Vrtižer* nie je jediné na Slovensku, ktoré patrí k slovu *vrt*. Inú osadu tohto mena máme na južnom Slovensku celkom pri Dunaji v Komárňanskej stolici pri Radvani nad Dunajom. Je to dnešná osada *Vert*, maď. *Virt*. Podľa dnešného tvaru

mena by sme, pravda, ťažko uhádli, čo to môže byť. Preto musíme pozrieť do stredovekých listín a tu nachodíme takéto záznamy tejto obce: *Wrt* r. 1156 (Knauz, *Mon. Strig.* I, 107), potom *terra* (zem) *Werth* 1256, *Werch* namiesto *Werth* (písmená *c* a *t* sa v stredovekých listinách píšu skoro rovnako, a preto odpisovatelia listín si ich môžu pomýliť) r. 1260, *Werch*teluk (podobne), *Wert*teluk (*teluk* je maď. *telek* ‚osada') r. 1260, *Werth* 1264, 1265, 1471 atď. Doklady uvádzajú Csánki III, 517, Kniezsa, *Századok* 1939, 171, Šmilauer, *Vodopis starého Slovenska* 121.

Medzi týmito dokladmi je pre nás najdôležitejší zápis mena r. 1156 *Wrt*. Tu je v pôvodnom slovenskom tvare. Neskoršie pisári zaznačujú toto meno už v maďarskom tvare. Tvar *Wrt* so slabičným *r* nevysloví ani jeden Maďar, lebo vo svojom jazyku nemá slabičné *r* a čo viac neznáša ani skupinu spoluhlások na začiatku slova. Zápis z r. 1156 zaznačuje teda pôvodný neporušený slovenský tvar. Historicky to značí toľko, že tu vtedy Maďarov nebolo a že osada bola čisto slovenská. Tamojší Slováci ju volali *Vrt* a takto ju pisár zapísal do listiny.

Ďorok.

Obec *Ďorok*, maď. *Gyarak*, leží v Nitrianskej stolici, od Nitry na juhovýchod, neďaleko Komjatíc na severovýchod.

Dnešnému Slovákovi toto meno nehovorí nič a starému Slovákovi by v tejto svojej forme tiež nič nepovedalo o svojom pôvode. Neexistuje nijaký koreň slova, s ktorým by ho mohol spojiť a tak si meno vysvetliť. Vysvetlenie nám podávajú historické záznamy o tejto obci, resp. jej mene. V listinách nachodíme takéto zápisy: *Girok, Gyrok* 1214 (Szentpétery, *Regesta* I, č. 290), *Gorok* 1247 (tamže č. 854), *Gyrok* 1264 (*Mon. Strig.* I, 514), *Gorok* 1264 (tamže 515), *Gyroh*(!) namiesto *Gyrok* 1272 (*Mon. Strig.* I, 593).

Šmilauer (*Vodopis* 112—3, 119) nechce stotožňovať *Gyrok* s *Ďorokom*, hoci, ako hovorí, leží podľa listiny — ide o doklad z r. 1214 — v jeho blízkosti. Keď si čítame listinu z r. 1214, vidíme, že je v tom istom kraji. Najskôr to bude tá istá osada. Šmilauer tiež nevie, v akom pomere je *Gorok* ku *Gyrok*-u.

Podľa Fügediho (*Századok* 1938, 297) táto obec nemá vraj ešte r. 1217 meno. Jej vznik kladie do XIII. stor., čo je zrejme nesprávne, lebo sa spomína už r. 1214 a existovala očividne prv.

Nazdávam sa, že *Gyrok* a *Gorok* patria k sebe a je to dnešný *Ďorok,* v novej maďarčine *Gyarak* (vyslov *Ďarak*). Aj pri Šmilauerovej pochybnosti súvislosť v listine ukazuje predsa len najskôr na Ďorok. Iba že by tu boly bývaly popri sebe dve osady tohto mena, z ktorých jedna zanikla a druhá stojí, ale tento predpoklad nie je nevyhnutne potrebný.

Sústava hlások zápisov a dnešného tvaru, pokiaľ ide o spoluhlásky, je tá istá. Písmeno *G-* predstavuje naše *Ď-* v tomto a v mnohých iných prípadoch. Dnešný tvar *Ďorok* je aj, pokiaľ ide o samohlásky, presne zaznačený zápismi *Gorok*. Máme tu teda zrejme túto našu dedinu.

Ostáva nám teda vysvetliť zápis *Gyrok*. Podľa toho, čo sme povedali o *G-*, tento zápis predstavuje *Ďirok*. Maďari a iní cudzinci počuli naše *-a-* ako *-o-*.

A tak teda máme tu pôvodne *Ďirak,* resp. lepšie *Ďirák*. V Juhoslávii je obec *Dirakovica*. Toto meno patrí k slovu *dira,* ktoré značí ‚diera' (Berneker, SEW 201). Okrem toho je v slovančine aj *děra* ‚diera'. Tvar s *-e-* tiež máme na Slovensku. V chotári obce Hurša v Tekove je na vojenskej mape zapísaný chotárny názov *Djeráky*. Pretože tieto mapy za Rakúsko-Uhorska robievali chorvátski dôstojníci, ktorí chorvátsky zapisujú *đ* ako *dj,* máme tu najskôr znenie *Ďeráky*. Toto je v podstate ten istý názov ako *Ďirák*. Napokon zápis *Gyrok* môže reprezentovať aj sloven. *Ďerák,* lebo za sloven. *-ě-* sa v uhorských listinách často píše *-y-*. Okrem toho každé sloven. koncové *-i, -y,* keď sa meno preberalo do starej maďarčiny, v maďarčine odpadalo. Preto je možné, že starí Slováci túto obec volali *Ďiráky* alebo *Ďěráky*.

Dnešný tvar mena je zpätne prevzatý z maďarčiny, lebo v okolí sa skutočne usadili aj zlomky Maďarov v Žitavských Ďarmotách, H. a D. Síleši, Izdegu, Bánovskej Kese, Malej Kese, M. a V. Kýre, Fedýmeši, Fýši a i.

Máme tu teda názov podľa nejakej diery. Nikdy som v tejto obci nebol, a preto nemôžem povedať, prečo obec dostala takéto

meno. Možno, že pri pozretí na útvar zeme, na ktorom Ďorok leží, by sa to vysvetlilo. Ale počestní občania sa za to hanbiť naozaj nemusia. Veď také meno je aj v neďalekom Tekove a napokon aj v Juhoslávii. Aspoň teraz po tomto vysvetlení vedia, ako nazvali ich dávni predkovia túto obec a že je to statočné slovenské meno.

Majcichov.

Obec *Majcichov* leží od Trnavy na juh. Dnešný tvar mena by sme ťažko chceli vysvetľovať bez znalosti historických dokladov. V XIII. storočí sa zapisuje ako *Moyteh, Moythe* 1265 atď., *Moychech* m. *Moythech* 1266 (*t* a *c* sú v písme XIII. storočia podobné). Maď. tvar mena je *Majtény.*

Doklady z XIII. storočia ukazujú, že základom názvu je osobné meno *Mojtěch,* k *mojь* a *těch-* ‚tešiť'. Meno je teda v druhej časti podobné menu *Vojtěch,* ‚útecha voja'.

Dnešný tvar vznikol z formy *Mojtěchov,* t. j. máme tu zmenu *ť* v *c,* ktorá je známa na záp. Slovensku, a je tu tiež známa zmena *ě* v *i.* Hláska *-a-* v prvej slabike sa vzala z pomaďarčenej formy. V susedstve Majcichova žili aj Maďari; je tu napr. *Farkašín,* ktorý má meno maďarského pôvodu (*farkas* ‚vlk').

Zaujíma nás aj maď. tvar *Majtény.* Tento vznikol zo sloven. druhotvaru *Mojtín* a prispôsobil sa maďarskému jazykovému vývinu. *Mojtín* pochodí zo skráteného tvaru *Mojta.* Ako aj dnes k *Vojtech* máme skrátenú formu *Vojta, Vojto,* tak k *Mojtěch* bola skrátená forma *Mojta, Mojto.* Na Slovensku aj dnes existuje priezvisko *Mojto* a miestny názov *Mojtín* (okr. Ilava).

Oba tvary *Mojtěchov* i *Mojtín* žily popri sebe. Jeden ostal s určitými zmenami v slovenčine, druhý prevzali Maďari a zachovali nám ho; inak by sme ani nevedeli, že Slováci užívali aj tvar *Mojtín.* Obe formy sú prisvojovacie prídavné mená, čo znamená, že voľakedy tu poprednou osobou bol nejaký *Mojtech* — *Mojta.*

Z toho istého mena pochodí aj meno *Motešice* pri Trenčíne. Pôvodne to boly *Mojtešice,* k osobnému menu *Mojtěch.* K odpadnutiu *-j-* porov. liptovské *Stošice,* ale v XIII. storočí *Stojša.*

Dve poznámky

M. R.-MARTÁKOVÁ

Občas zjavujú sa v slovenskej tlači články, namierené proti takzvaným brusičom jazyka, a to neraz i s takej strany, s ktorej by sa to najmenej čakalo. Dôvodí sa v nich benevolenciou veľkých národov, ktoré si vraj práve rady cudzími prvkami obohacujú svoj jazykový poklad.

Jestvuje však staré a múdre porekadlo: Quod licet Iovi . . . etc. Boh nás uchovaj, žeby sme chceli hrať vo svete zástoj toho druhého, ale sotva by sme mali všetkých doma, keby sme sa proti všetkým vplyvom, čo sa na nás valia, správali s benevolenciou veľkých. Myslím, že by nás už dávno nebolo.

Vďaka našim dedinám, uchoval sa náš jazyk vzácne bohatý, slovenský a slovanský. Preto keď v prudkom kultúrnom raste po roku 1918 náš slovník sa povážlivo začal kaziť, bolo by bývalo neodpustiteľným hriechom dívať sa na to so založenými rukami. Hovorím za všetkých, ktorým jazyk je viac ako dorozumievací prostriedok, že sme Slovenskej reči ešte i dnes povďační za rubriku Rozličnosti, v ktorej nám redakcia vracala do pamäti množstvo zabudnutých slovenských slov a slovenských väzieb. Opakujem a zdôrazňujem: sme povďační!

Ale stalo sa i to, že v prihorlivej snahe vyhnúť nejakému zdanlivo nenašskému slovu vec sa dobre nepremyslela — a nastalo zmätenie pojmov.

Vezmime napríklad slovo *víčko* — očné víčko. Slovenský základný tvar tohto slova je *veko,* preto správne by malo byť *viečko.* Kde-tu sa tento tvar v literatúre zjavil, ale sa neujal. A keď po rokoch vyšly nové Pravidlá, slovo *víčko,* hoci má staré domovské právo po celom západnom i strednom Slovensku, v pravopisnom slovníku už vôbec nebolo, *viečko* len s hviezdičkou a vraj rovná sa *mihalnica.* Nuž áno, mihalnice poznáme tiež, ale obsah tohto slova sa na celom spomenutom území kryje s českým slovom *„řasy“,* ktoré Pravidlá potom pokrstily na *riasnice.* No riasnicou menuje sa sukňa, zriasená do obalka — moja mamka ju nosili. Teda hotová mätež. Na Slováka, ktorý od malička poznal „mihalnice“ ako vlásky na konci *víčka,* vždy rušivo zapôsobí, keď vo vážnych vydaniach číta o „zvráskave-

ných, zapálených, otvorených, zavretých, ospanlivých *mihalni ciach*" alebo zas o „hodvábnych *riasniciach*, ktoré ovrubova ly oči".

Druhý prípad, veľmi podobný, stal sa aj pri slovách *obločnica-okenica*. Sú to slová presne vymedzeného významu no v matičných vydaniach sa používajú na nesprávnom mieste. Objasnime si ich.

V Liptove, v kraji murárov, veľmi skoro začali namiesto drevenic stavať múranice. Z obavy pred ohňom, ktorý tam zúrieval, vešali si na obloky železné *okenice*. Podotýkam, že v Liptove sa vôbec nepoužíva slovo *okno-okienko*, ale výlučne len *oblok-oblôčik* a *oknára* (záp. Slovensko) volajú *sklárom*. Preto je tento termín tým pozoruhodnejší. Názov sa potom preniesol i na drevené doštienky a žaluzie, keď sa pritváraly *zvonku*. *Obločnicou* sa vždy menovala a menuje podobločná doska, obrátená do izby. V matičných vydaniach chybne sa menuje okenica obločnicou a obločnica „obločnou doskou" alebo „podobločnicou", a slovo *okenica* proste vypadlo.

Podľa mojej mienky s jazykovým materiálom a so zmenami v ňom sa má narábať opatrne a jemne. Prečo vyhadzovať po Slovensku od nepamäti zaužívané *víčko*, prečo nasilu meniť význam *mihalníc* a *riasnice* a byť tak prísny k *okenici*, keď napríklad v októbrovom čísle Slov. pohľadov v Žáryho básni Plameň omilosťujú sa slová *Neopomeňme*, *snílok* (*vrávorá* a *čeľadín* sú v rýmoch), alebo keď v recenzii o Bokesovej knihe zostáva to ťažkopádne a neslovenské *chtiac-nechtiac* (chtějnechtěj), hoci máme naše *voľky-nevoľky?*

A ešte jedno maličké pozorovanie. To sa už dotýka viac reči hovorovej ako knižnej. Mestská inteligencia, najmä tá, čo ešte nemá dosť slovenskú tradíciu, nevie si rady s rodinnými názvami. Tej teda pripomíname toto: otcov brat je vždycky *strýko*, *strýčik*, *strýčko*, *strýc*, jeho žena *stryná*, *strynká*. Ale otcova sestra je už *teta*, *tetka*, práve tak ako sestra matkina, jej muž je *svák*, *sváko*, *sváčik*, *sváčko*, matkin brat je *ujo*, *ujček*. Toto pravidlo sa po našich dedinách veľmi dôsledne zachováva a myslím, že ten zmätok u nás hodne podporila čeština, v ktorej sa volá strýcom brat otcov i matkin.*

* O rodinných názvoch chystáme osobitnú štúdiu. — *Red.*

Iným takým úskalím je pomenovanie *tesť, testiná — svokor, svokra.* Kto je komu tesť a kto komu svokra? Kocúr sa bol svojho času do omrzu navtipkoval o testinách a vieme, že to boly vtipy mužov-zaťov na ženinu matku. *Tesť-testiná* sú teda rodičia ženini. Rodičia mužovi sú pre ženu *svokor-svokra.* Suseda mi hovorí: prišla mi testiná, a neuvedomujeme si, že ona testinú mať nemôže, lebo jej matka je pre ňu proste matka a mužova matka je pre ňu svokra. Škoda obchádzať toto krásne starodávne slovo.

•

A teraz by sme si ešte povedali niečo o slovách, ktoré sme v doprevratovom literárnom jazyku nenašli, alebo aj našli, ale neobjavili. V núdzi prevzali sme slová české, ale citlivé slovenské ucho vníma ich vždy ako cudzie. A zase tu dedina nás priamo núka vybrať si z jej výrazovej pokladnice.

Tak máme slovo *rímsa,* prispôsobené z českého „římsa", ktoré však má pôvod nemecký. Koľko z vážených čitateľov pozná i pojmový obsah tohto slova? Mne sa vyjasnil až v Dolnom Srní, keď kachliar pri stavbe kachieľ dával navrch „římsové" kachličky, ktoré on menoval *grance,* čiže hranové kachličky s odstávajúcou ozdobou, aká býva aj na múroch okolo okien, prípadne po celej dĺžke múru nad oknami. Teda nie nemecké „rímsa", ale starodávne naše *granec.*

Ďalej: nedohorené uhlie, po česky struska, začalo sa u nás ujímať pod nesprávnym názvom trosky. My vieme, že trosky sú zrúcaniny, preto škoda ochudobňovať si jazyk, keď tu máme krásne slovo zo západného Slovenska *okuriny.*

V časoch prvej Republiky mocne sa nám najmä do žurnalistickej reči tislo slovo silnica pre hlavné cesty. Náš názov hradská je síce pekný, historický, ale neutvoríš z neho prídavné meno, keď ti príde platiť napr. silničnú daň. Prečo by sme však do svojho slovníka neprijali názov hradskej z Čaby, kde jej hovoria *kamenica?* Nech nás nemýli, že máme cesty asfaltové, lebo ich základ vždy bude tvoriť kameň. Ohýbať sa dá dokonale a má tú prednosť, že nie je umelé.

Ďalšie názvy týkajú sa našich remeselníkov.

V modernom dome už čalúny nejestvujú, ale od prevratu máme čalúnnikov, hoci pôvodne sa menovali krásnym

domácim názvom *sedláři*. Vypchávali a obťahovali sedlá a hlavne sedadlá ako i dnes, nuž načo požičiavať, čo máme?

Iným takým kolportovaným názvom je b r a š n á r. Človek sa s ním už stretá na firemných tabuliach a v inzerátoch. Brašna je po slovensky k a p s a a robí ju *kapsiar* (vo Vrbici v Liptove je i také priezvisko). Keď však remeselník robí z remeňa všetko možné, kufry, kapsy do školy, dámske kapsičky, mešteky atď., je proste *remenár* a nijaký brašnár.

Toto by bol tak môj „tiežpuristický" príspevok na záchranu tých niekoľkých slov — nie preto, že prevzali sme práve české slová, ale preto, že tie naše sú naozaj krásne.

Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom

VÁCLAV POLÁK

I.

Baňa a príbuzné slová.

O skupine slovenských slov, reprezentovanej útvarmi ako napr. *baňa* ‚miesto, kde sa nachodí, kope, dobýva zlato, striebro, uhlie ap.', *banský*, dial. *bánsky* (aj v miestnych názvoch typu Banská Bystrica, Banská Štiavnica ap.), *baník* ‚človek pracujúci v baniach, haviar' (odvodenina sufixom *-ik, -ík* zo zákl. *banja*), *banícky, baníctvo, baníčiť* ap.[1] súdi sa všeobecne[2], že so stránky etymologickej ide o formy, ktoré súvisia so základom *baňa* ‚kúpeľ", a to azda v tom smysle, že názov pre baňu vznikol v stredoveku z pojmu, označujúceho zpočiatku nádobu

[1] Definície podľa slovníka A. J á n o š í k — E. J ó n a, *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turč. Sv. Martin 1946.

[2] Porov. napr. E. B e r n e k e r, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, str. 42—43; A. B r ü c k n e r, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, str. 14; J. H o l u b, *Stručný slovník etymologický jazyka československého*, Praha 1937 (2 vyd.), str. 11; M l a d e n o v, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofija 1941; P r e o b r a ž e n s k i j, *Etimologičeskij slovar'*, Moskva 1910, str. 16; L. N i e d e r l e, *Slovanské starožitnosti* III, 1, str. 212; M. M u r k o, *Wörter und Sachen* V, str. 38 a n.

baňatú, bruchatú (porov. slov. *baňa*, lat. *balnea*, resp. stredoveké *baneum* z *ba(l)nium* — porov. Niedermann, *Arch. Romanicum* 5, 441, stredov. gréc. *βάνειον, k slovan. *banja* — Brückner, *KZ* 45, 26), a odtiaľ každú dutinu guľovate zaklenutú, aké sa prv hĺbily do rudonosnej zeme. A. Brückner v tejto súvislosti vyslovil dokonca mienku, že v týchto prípadoch ide o útvar pôvodu slovanského, ktorý by znamenal ‚jamu, dolík', ale poľ. *banior* (u Potockého) ‚moczar, głębina', z ktorého vychádza pri svojej etymologickej interpretácii, dá sa vysvetliť ako sekundárny významový odtienok v tej interpretačnej perspektíve významovej, ako sa dá vysvetľovať napr. v češ. (lyž. slang) *lavor* ‚příčný žlábek v jízdní dráze; též dolík ve sněhu, způsobený sednutím lyžaře'[3] významovým prechodom zo slova, označujúceho nádobu, k slovu s významom ‚dolík, jama'. Podobný metaforický prechod významový dá sa konštatovať napr. i pri franc. (dial.) *bagneuil* ‚lieu propice pour prendre des bains de rivière', *bagnoie* ‚lieu où l'on se baigne'.[4]

Aj pritom, že ani prvým výkladom, ani Brücknerovej etymologickej interpretácii nemožno nič vyčítať ani so stránky vecnej, ani s hľadiska jazykovedného, ak pozeráme na našu skupinu slov ako na lexikálnu pôžičku, ukazuje sa pri podrobnejšom preskúmaní, že jazyková situácia, v ktorej vznikal na Slovensku špeciálny významový odtienok ‚miesto, kde sa nachodí alebo dobýva zlato alebo striebro', nebola taká jednoduchá, ako s ňou počítaly doterajšie interpretácie.

Tak dosiaľ sa súdilo, že významová zmena ‚kúpeľ' — ‚baňa' vykonala sa v slovenskom jazykovom prostredí, odkiaľ toto slovo prenikalo ako špeciálny banícky termín do maďarčiny (porov. maď. *bánya*) a rumunčiny (porov. rum. *baie*), teda do jazykov susedných oblastí jazykových. Ak je táto interpretácia lákavá, zabúda sa pri nej na jazykový charakter stredovekej baníckej terminologie v strednej Europe, lebo, ako sa ukazuje, termín *baňa* ako špeciálny názov banícky vyrástol zo systému baníckej terminologie slovenskej kedysi v 11. alebo v 12. storočí. Pritom treba zdôrazniť v súvislosti s charakterom teraj-

[3] *Příruční slovník jazyka českého* II, 521.

[4] W. v. Wartburg, *Französiches etymologisches Wörterbuch* I, str. 225.

šieho baníckeho názvoslovia, že adjektívum *slovenský* tu — a len v tomto prípade — je myslené geograficky, zemepisne, nie jazykove, lebo rozbor baníckej terminologie v strednej Europe v týchto dobách ukazuje, že jej terminologická organizácia sa uskutočňovala na pôdoryse jazykového materiálu prevažne nemeckého. Súvisí to azda s tým, že stredoveké baníctvo bolo v nemeckých rukách aj na Slovensku[5], aj v susedných krajinách, napr. v Čechách.[6]

Stará slovanská terminologia banícka, pokiaľ bola nejaká[7], prichádzala v tejto súvislosti do zabudnutia, lebo nielen so zmenou v štruktúre, so zmenou baníckeho stavu, ale aj so zmenami pracovných metód menila sa i novo sa organizovala terminologická vrstva, ktorá vykonávala vplyv aj na reorganizáciu nového sociálneho variantu v štrukturálnej výstavbe jazykového systému slovenského, a o nej nie je možné tvrdiť, že by pri neúčasti slovenského živlu v terajšom slovenskom baníctve bola vytvorená slovenská vrstva terminologická.

Ako sa na tomto cudzom podklade formuloval tento sociálny variant banícky, ukazuje situácia v štruktúre českého baníckeho názvoslovia, ktorá bola pravdepodobne podobná aj na Slovensku. Vo väčšine prípadov necíti sa cudzí charakter týchto termínov. Ponímajú sa ako slová domáce, české. Na doklad toho uvediem aspoň tento citát z Veleslavínovho slovníka: „In quo cum sint aliquot Capita de officijs, instrumentis et venis metallicis, de mechanis tractorijs...; nec mihi notationes harum Bohemicae et propriae, utpote rei metallicae ignaro, cognitae atque obviae essent: necesse habui confugere ad harum rerum artifices: et impetraui, quod volui, a viris Clarissimis et

---

[5] Joh. Kachelmann, *Geschichte der ung. Bergstädte und ihrer Umgebung,* Schemnitz 1853; *Das Alter und die Schicksale des ung. zunächst Schemnitzer Bergbaues,* Pressburg 1870; Václav Chaloupecký, *Staré Slovensko,* Bratislava 1923, str. 166—183.

[6] Sternberg, *Umriss einer Geschichte der böhm. Bergwerke,* Prag 1837; Weizsäcker, *Geschichte des Bergbaus in den Sudetenländern,* Sammlung gemeinnütziger Vorträge, Nr. 596/7; *Sächsisches Bergrecht in Böhmen,* Forsch. zur sudetendeutschen Heimatkude, Heft 5, 1929.

[7] Porov. napr. L. Niederle, *Slovanské starožitnosti* III, 1, str. 206 a n.

mei amantissimis, amicis honorandis . . ." Ďakuje tým za slová, ako napr. *pergmistr, ssteygiř, huttman, ssichtmistr, ssichta, ledigssichta, hawýř, berkhayer, kverk, sslichýř, wassjř, sstreychýř, hasspljř, trekýř, purnjk, probýř, puchýř, ssmelcýř, prennar, sspleysýř* ap., ktoré sú jasne nemeckého pôvodu a ukazujú, v akej interpretačnej prespektíve treba hodnotiť banícku terminologiu, ktorá na Slovensku sa iste nelíšila od baníckeho názvoslovia českého, ako som ho tu citoval. A nič nebráni tomu, prečo by sme nemohli predpokladať tú istú štruktúru aj pre banícku terminologiu slovenskej oblasti v 12. storočí, keď sa zrodil termín *baňa* v dnešnom baníckom význame.

Je zrejmé, že v tejto súvislosti latinský pôvod termínu *baňa* zjaví sa ako veľmi pochybný, a to vzhľadom na to, že by tu šlo o slovanský, resp. románsko-latinský banícky termín, ktorý by musel preniknúť zo slovenského alebo zo slovanského jazykového prostredia do jazyka baníkov neslovanského pôvodu, lebo predovšetkým odtiaľ sa čerpala banícka terminologia v latinských zprávach uhorských listín a prameňov stredoveких, pokiaľ nie je latinská. S takými prípadmi nestretáme sa však v latinskej terminologii baníckej, ale zato veľmi často sa stretáme s názvami pôvodu nemeckého, čo súvisí s tým, že na podklade nemeckého jazyka organizovala sa stredoveká banícka terminologia. Baníctvo a spolu s ním vtedy aj odborná terminologia boly predovšetkým pôvodu nemeckého podobne ako v českých krajoch.[8]

Na tento charakter baníckeho názvoslovia ukazujú aj banícke termíny nemeckého pôvodu, ktoré prenikly do maďarského názvoslovia. Dá sa súdiť na to zo slov, ako napr. *perekmester (Bergmeister), hevér (Häuer), hol (Halde), istoly (Stollen), gyeng* (*Gang,* resp. *Erzgang*), *ort* (*Ort* ‚Grubenende'), *fárt* (*Fahrt* ‚Leiter'), *pomp (Pumpe)* atď.

Za tejto jazykovej situácie v slovenskom jazykovom prostredí sú pochybnosti, ako som ich tu vyslovil, o slovanskom alebo slovenskom pôvode baníckeho termínu *baňa* tým oprávnenejšie, lebo plynú z celkovej situácie a štrukturálnej povahy baníckeho názvoslovia. Vzrastú, ak budeme riešiť etymologickú problematiku nášho termínu vo vzťahu k slovu *báň* ‚rúbanisko',

[8] V. Chaloupecký, *Staré Slovensko,* str. 172.

a teda ako prebytok stredovekej feudálnej terminologie v slovenskej jazykovej oblasti.

Stretáme sa totiž v stredovekej terminologii feudálnej, organizovanej z väčšej čiastky nielen v strednej Europe, ale i v Europe západnej, napr. vo Francúzsku, z jazykových prvkov nemeckých, s termínom *ban* ‚gebot unter strafandrohung; einberufung zum gericht, verbot bei strafe, die strafe selbst (bes. kirchl. *bann*)', ale najmä ‚gerichtsbarkeit und deren gebiet'[9] ako so slovom terminologicky veľmi zaťaženým. Potvrdzuje sa to rozborom napr. francúzskych termínov spisovnej aj dialektickej povahy, vychádzajúcich z toho istého právneho terminologického okruhu nemeckého feudalizmu ako zo základu.[10] Pre etymologickú problematiku slovenského *báň* ‚rúbanisko', ale i *baňa* ‚miesto, kde sa nachodí, kope, dobýva zlato, striebro, uhlie ap.' zdá sa dôležitým tento termín vo významovom odtienku ‚Gerichtsbarkeit und deren Gebiet', ako ho charakterizuje Lexer na citovanom mieste a o ktorého produktivite vo feudálnej terminologii mestskej civilizácie stredovekej svedčí nielen franc. *ban* ‚circonscription où s'exerçait la jurisdiction d'un suzerain', dial. (chaten.) *bon* ‚territoire d'une commune', (bress.) *ban* ‚propriété communale en réserve'[11], starofranc. *ban* ‚autorisation, défense proclamée hautement; encan, enchère; sorte de redevance; territoire soumis à la jurisdiction; terme de paiement'[12], ale i franc. *banlieu* vo vzťahu k paralelným významovým odtienkom nemeckým, ak som ich citoval vyššie.

Za tejto situácie je tiež pravdepodobné, že nemôžeme vylúčiť tento termín z jazyka nemeckých kolonistov a baníkov, ktorí prenikali do strednej Europy a prichádzali vtedy aj na Slovensko.

Miestne mená typu čes. *Báně, Banín, Banov* alebo slov. *Bánová, Bánovce* ap. súvisia preto pravdepodobne s týmto významovým okruhom stredovekej feudálnej terminologie mestskej alebo baníckej, lebo v tejto súvislosti nie je vylúčené, že by mohol tento termín nadobudnúť aj význam špecializovaný pre terminologickú vrstvu banícku. V tejto súvislosti treba ety-

[9] Lexer, *Mittelhochd. Wörterbuch*, s. v.
[10] W. v. Wartburg, *l. c.*, str. 229—232.
[11] W. v. Wartburg, *l. c.*, str. 230.
[12] F. Godefroy, *Lexique de l'Ancien français*, Paris 1901, s. v.

mologicky vyložiť aj meno *Ban,* s ktorým sa stretáme v latinských prameňoch 12. storočia; porov. napr. „villa Ban, que pertinet ad Galgaz[13] a ktoré sa vykladáva v súvislosti s juhoslovanským *ban.*[14]

Išlo by teda o feudálny termín mestskej civilizácie na Slovensku, ktorý v súvislosti s rudným bohatstvom stredoslovenského horského pásma nadobudol špecializovaného významu baníckej terminologickej vrstvy vo vzťahu k stredovekej zásade, že rudné bohatstvo bolo kráľovským, výsostným, zemepanským regálom.

Na pôvodný nešpecializovaný termín pravdepodobne inej vrstvy chronologickej by sa vzťahovalo slovo *báň* ‚rúbanisko'. V tomto významovom odtienku opieralo by sa podľa toho o ten istý významový okruh, v ktorom by šlo o označenie istej oblasti alebo istého územia, z ktorého v inej významovej polohe dá sa odvodiť aj význam *baňa* v baníckom smysle, ak totiž vyjdeme z toho, že tým slovom označovali istú oblasť, isté územie, ktoré podliehalo zvláštnemu právu, najmä právu baníckemu. Odtiaľ potom v slovenskom jazykovom prostredí dal by sa vysvetliť vznik špeciálneho významu tohto základu, ktorý nadobudol v slovenskej oblasti v stredoveku, porov. napr.: *terra Banensium* (Mon. Strig. I, str. 109) pre rok 1156; *de redditibus, qui nobis in Bana solent provenire* (F e j é r, *Cod. Hung.* III, 1, str. 206), *ciues de Bana et de Corpona* (W e n z e l, *Cod. Arp. cont.* VIII, 152), *via magna, que vadit de Bana ad Dobrunam* (ibidem), *via, que vadit in Banam* (ibidem). Pri tejto príležitosti chcel by som zdôrazniť, že v týchto prípadoch nejde vyslovene o banícky termín. Dá sa vystačiť s predpokladom, že tu ide len o mená s významovým zafarbením mestskej feudálnej civilizácie stredovekej ‚správny okruh, správna oblasť'. Na tento fakt ukazuje i užívanie tohto termínu v súvislosti s transilvánskou oblasťou.[15] To, pravda, nevylučuje, že by nemohlo dôjsť k významovej špecializácii v slovenskej oblasti, ktorá by sa prejavila aj tým, že by v dobe takmer súčasnej alebo veľmi blízkej

[13] T a g á n y i Kar., *Hazai okmánytár VIII,* str. 4; porov. V. C h a l o u p e c k ý, *Staré Slovensko,* str. 237.

[14] V. C h a l o u p e c k ý, *l. c.,* str. 236.

[15] Porov. W e n z e l Gusztáv, *Magyarország bányászatának kritikai története,* Budapest 1880, 120; V. C h a l o u p e c k ý, *l. c.,* str. 169.

bolo špecializované na rudonosnú oblasť slovenského stredohoria, najmä na mesto Štiavnicu.[16]

Chcel by som tým zdôrazniť, že tu ide viac o slovo jazyka mestských obyvateľov baníckych osád aj miest, ktoré by rovnako prenikalo ako odborný termín právneho jazyka ako do latinčiny zápisov, tak do jazyka slovenského obyvateľstva v susedstve. Len v tejto situácii mohly vzniknúť slovenské odvodeniny v dnešnej významovej náplni, ako som ich citoval na počiatku tohto článku.[17]

Na tento fakt ukazuje — zdá sa — aj juhoslovanský názov *bán* ako termín pre správcu krajiny, najmä u Chorvátov, i pri tom, že sa súdi všeobecne, že u Chorvátov ide o názov pôvodu turko-tatárskeho (*bojan* ‚bohatý') so zreteľom na formu βοσανος, s ktorou sa stretáme u Konštantína Porfyrogeneta.[18] Vzhľadom na fakt, že ide len o termín, ktorý by bol zprvu známy Chorvátom, niet príčiny, prečo by nebolo možné opustiť etymologiu o turko-tatárskom pôvode slova *ban*, keď v súvislosti so vznikom špeciálneho významu slova *baňa* v slovenskom jazykovom prostredí by bolo možné vyložiť aj chorvátsky správny aj právny termín ako ohlas stredovekej terminologie mestskej civilizácie.

Na záver považujem za potrebné prehovoriť o pomere všetkých týchto slov k skupine slov s rovnakým základom, totiž k slovám s významovým odtienkom ‚buclatá nádoba alebo vec podobného tvaru', s ktorými sa stretáme vo všetkých slovanských jazykoch, i so skupinou foriem v jazykoch východoslovanských a juhoslovanských, majúcich v tejto slovnej rodine aj význam ‚kúpeľ' v súhlase s etymologickým základom latinsko-románskym, z ktorého sa správne vykladajú. Z toho, čo som vyššie napísal o pôvode a vzniku slovanských tvarov v menova-

---

[16] Porov. napr. *Datum in Bania*, Fejér, *Cod. Hung.* IV, 3, 546.

[17] Z tej istej interpretačnej základne treba vychádzať aj pre etymologický výklad mena *Žitného ostrova* (nem. *Schütt-insel*), *Prešpurku* pre Bratislavu ap., lebo pre mohutný prílev nemeckej kolonizácie veľmi často sa stratila jazyková kontinuita slovenskej miestnej nomenklatúry (porov. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko* 160).

[18] Korsch, *Archiv f. slav. Philol.* 9, 487; Melioranskij, *Izv.* 7, 2, 282; Berneker, *Slav. etymol Wb.* 42; K. Kadlec, *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*, Praha 1921, str. 264 a n.

ných významoch, vyplýva, že ide o rodinu slov, ktorú treba aj naďalej interpretovať v súvislosti s latinsko-románskym pôvodom základu. Popri tom chcel by som ešte poznačiť, že významový odtienok ‚buclatá nádoba alebo vec podobného tvaru' mohol sa v paralelnej perspektíve vyvinúť aj vo vzťahu k expresívnemu zafarbeniu etymologického základu **b(h)xm/nb(h)-*, s ktorým sa stretáme v početných slovách nielen slovanských, ale aj európskych (porov. napr. slov. *baniar, bambolec* ap.) a s ktorým je spojená predstava čohosi baňatého, bruchatého. Ukazuje sa preto, že aj tieto významové odtienky treba hodnotiť na podobnej širokej báze interpretačnej, lebo je isté, že aj v slovenskom jazykovom prostredí dochádzalo nielen k europeizácii fonologického systému slovenského, ako plynie z konštatovaní fonologických paralelizmov stredoeurópskych v slovenskom fonologickom systéme, ale aj k vytváraniu lexikálnych paralelizmov na báze konvergenčnej vývojovej perspektívy jazykového sväzu stredoeurópskeho. Na tejto širokej modernej interpretačnej báze lingvistickej chcel by som hodnotiť — aj hodnotím — slovenskú rodinu slov, reprezentovanú základom *baňa* so všetkými odvodeninami, a to ako prejav konvergenčnej vývojovej perspektívy aj v plánoch lexikálnej výstavby stredoeurópskych jazykov a ich sociálnych i dialektických variantov, zatiaľ čo sa dosiaľ hodnotily s tohto hľadiska len isté prejavy v paralelnej výstavbe fonologickej.

O veľkých začiatočných písmenách vo vlastných menách

JÁN HORECKÝ

Písanie veľkých začiatočných písmen je tou časťou pravopisnej normy, to jest súhrnu pravidiel, podľa ktorých sa zvuková stránka jazyka zachycuje graficky, ktorá nemá nič spoločné práve s touto zvukovou stránkou daného jazyka: na podstate nejakej fonémy vôbec nič nemení skutočnosť, že sa píše raz s malým, raz s veľkým písmenom.

V starovekých rukopisoch sa veľké písmená písaly len na

začiatku odsekov (alebo i riadkov), najmä ak išlo o verše: maly teda iba funkciu estetickú, niekedy aj ohraničujúcu (to platí najmä o veľkých písmenách na začiatku každého verša). Dnes píšu sa veľké písmená všeobecne na začiatku samostatnej vety, čo však ešte neznačí, že tu majú funkciu ohraničujúcu. Tú by sme v hovorenej reči skorej pripisovali bodke alebo čiarke ako grafickým značkám pre pauzy. V nemčine vyvinul sa osobitný spôsob, podľa ktorého sa označujú veľkým začiatočným písmenom substantíva proti ostatným čiastkam reči. Má to síce výhodu, že sa i graficky dajú odlíšiť slovesné podstatné mená od príslušných slovies *(schreiben: das Schreiben)*, ale tieto dva zjavy sa dajú odlíšiť aj ináč.

V angličtine sa veľkým začiatočným písmenom vyznačuje každé dôležité slovo napr. v tituloch, v názvoch. Bežné je písanie veľkých písmen v skratkách a značkách, čím sa práve naznačuje ich základná funkcia, to jest organizovanie niekoľkých slov daného pomenovania v „slovo" jediné.

V slovenčine, aj v mnohých iných jazykoch, majú veľké začiatočné písmená osobitnú funkciu: charakterizujú sa nimi graficky vlastné mená, to jest pomenovania, ktoré označujú jedinečné osoby alebo veci. Možno teda povedať, že hoci písanie veľkých začiatočných písmen nemá nič spoločné so zvukovou stránkou jazyka, predsa len má istú funkciu v oblasti jazykového pomenovania.

Ak ide o vlastné meno jednoduché, nesložené, niet pri písaní veľkých začiatočných písmen nijakých problémov. Ťažkosti a kolísanie vznikajú pri tých vlastných menách, ktoré sú složené z viacerých členov. Mohlo by sa síce písať proste každé slovo takéhoto složeného vlastného mena s veľkým začiatočným písmenom, ako je to napr. v angličtine a podľa anglického vzoru aj u amerických Slovákov, ale v slovenčine je tu pravidlo komplikovanejšie: ak sú obidva členy vlastnými menami, píšeme obidve slová s veľkým začiatočným písmenom *(Karol Veľký)*. Ak podstatné meno je obecné a význam vlastného mena patrí vlastne adjektívu, píše sa veľké začiatočné písmeno len v prídavnom mene (*Dlhá ulica, Kamenné námestie, Československá republika,* — ale *republika Československá, republika Francúzska*). Ak význam vlastného mena patrí substantívu,

píše sa toto substantívum s veľkým začiatočným písmenom, adjektívum s malým (*Písmo sväté,* ale *svätý Otec*).

Sú to na pohľad pravidlá celkom jednoduché, a predsa pri ich aplikovaní prichádza k niektorým nedôslednostiam, na ktoré tu chcem poukázať. Podľa vzoru *Dlhá ulica* by bolo treba písať aj *ulica Červenej armády,* ba i *ulica Partizánov* (s malým *u*), hoci na uličných tabuliach je celkom správne — i podľa doterajších Pravidiel — napísané *Ulica Červenej armády,* resp. *Ulica Partizánov,* s veľkým *U,* pretože v tomto prípade ide o samostatnú nominálnu vetu. Možno sa však pýtať, či je takouto nominálnou vetou aj označenie ulice v adrese, napr. *X. Y., Bratislava, ulica Červenej armády.* Podľa zvyklosti písať medzi jednotlivými údajmi na adrese čiarky by sa dalo usudzovať, že to samostatná veta nie je. Ale na druhej strane možno povedať, že táto čiarka je tu len konvenčným znakom, ktorým sa proste oddeľuje niekoľko samostatných nominálnych viet, ktorá by sa ani písať nemusela, keďže tieto vety sú celkom zreteľne oddelené už svojím ustáleným umiestením v adrese. Ak teda ide o samostatnú vetu, malo by sa v adrese písať *Ulica Červenej armády,* hoci v kontexte by bolo správne malé *u: išiel som po ulici Červenej armády, bývam na ulici Partizánov.*

Podľa nateraz ustálených pravidiel by sa však prišlo k dôsledkom temer absurdným pri názve námestia, ktoré je pomenované po sviatku 1. mája. Na uličnej, nárožnej tabuli by síce bol nápis *Námestie 1. mája,* ale v kontexte, keďže veľkých číslic na spôsob veľkých písmen nemáme, boly by v celom pomenovaní len malé začiatočné písmená: *idem na námestie 1. mája, bývam na námesti 28. októbra* a pod.

Takýmto nedôslednostiam by sa dalo vyhnúť jednoduchým použitím pravidla, ktoré hovorí, že s veľkým začiatočným písmenom sa píšu všetky názvy spolkov, umeleckých diel, časopisov a pod. Išlo by to tým ľahšie, že každé složené pomenovanie — a tým viac každé složené vlastné meno — je útvar viac-menej ustálený i čo do poriadku slov: adjektívum býva pred substantívom, genitívny prívlastok za substantívom. Nebolo by teda od veci a nič by sa nestratilo na jasnosti, keby sa v takýchto složených vlastných menách písalo veľké začiatočné

písmeno iba na jeho začiatku, na začiatku prvého slova. Teda *Dlhá ulica, Ulica partizánov, Námestie 1. mája, Námestie slobody, Československá republika, Republika francúzska* práve tak, ako dnes píšeme *Slovenské pohľady, Národná obroda* a pod.

Jednoduchšie by, pravda, bolo písať, ako sme už spomenuli, v každom slove takéhoto zloženého vlastného mena veľké začiatočné písmeno. Ale malo by to tú nevýhodu, že by sme stratili možnosť graficky označovať, či vnútorné členy takýchto vlastných mien sú mená obecné, alebo ďalšie mená vlastné, ako je to napr. v type *Ulica Červenej armády, Námestie prezidenta Masaryka* analogicky podľa pomenovaní *Sborník Matice slovenskej, Časopis Slovenského národného múzea* a pod.

Ak by sa teda nejako zásadne mala upraviť otázka písania vlastných mien, mohly by sa so zreteľom na funkciu veľkých písmen v nich všetky pravidlá shrnúť do pravidla jediného: S veľkým začiatočným písmenom sa píše každé vlastné meno, resp. prvé slovo zloženého vlastného mena. Jediná výnimka pri týchto zložených vlastných menách by bola vo vyššie spomenutom type *Ulica Červenej armády,* kde by sa veľké písmeno písalo aj vo vnútri zloženého vlastného mena v tom prípade, ak jedna z jeho zložiek je iné vlastné meno.

Kronika

SPISOVATELIA A JAZYK.

Spisovateľ Dominik Tatarka vo svojom príspevku k rozprave o slovenskej próze (*Lacná pravda kritikova,* Národná obroda III, číslo 36, zo dňa 12. februára 1947) dotkol sa i pomeru spisovateľov a slovenskej verejnosti k jazyku. Zdá sa mu, že tento pomer nie je náležitý ani u spisovateľov, ani u iných. Medziiným hovorí: „Meštiak Vajanský mal vznešený ideál subtílnej a navoňanej slovenčiny. Po susedsky hovorných a folklorných realistoch postrealistické pokolenie nastolilo znova tento ideál. Pod vplyvom Martina a jazykovej histórie farár na kancli a spisovateľ za svojím písacím stolom počínajú si ako pomazaní, tak vyberane a ušľachtilo hovoria a píšu. V reči sa štylizujú všetci slovenskí spisovatelia do vznešených póz čírych jazykových géniov. Halia sa do jazykových odedzí. Sú spisovatelia, ktorí vedia po slovensky písať aj hovoriť. Osobitne sa im za to udeľuje pochvala. Slovník spisovného jazyka slovenského sa sostavuje zo slovenských spisovateľov z citových oblastí, a to iba z tých, ktorí vedia po slovensky. V jazykovom povedomí trvá a oživuje sa ešte rozdielnosť evanjelickej a katolíckej slovenčiny, slovenčiny martinskej a bratislavskej, slovenčiny pomazanej rodinnými tradíciami a slovenčiny hocijakej. Slovesným dielom sa nenarušuje kánon reči, ale sa ustaľuje. Spisovateľa, ktorý má civilný postoj k svojmu slovesnému materiálu, treba u nás pohľadať. Dr. Felix mal k jazyku ten istý pomer ako prekladateľ, aký mali a majú súčasní prozaici.

Ale toto je všeobecný zjav. Pomer k jazyku neurčovaly estetické zásady literárnych skupín, ani literárni kritici, určovala ho tradícia a politická situácia, špeciálne autonomistické snaženie, ktoré v jazykovej oblasti trvá dodnes."

Ako vidno z citátu, Tatarka tu generalizuje, hovorí v neurčitých náznakoch, takže by sa žiadaly bližšie vysvetlenia od neho samého. Teraz ako jeden zo sostavovateľov Slovníka spisovného jazyka slo-

venského chcem si všimnúť Tatarkove slová o tomto slovníku. Nepriamo nám vyčíta, a) že Slovník sa sostavuje zo slovenských spisovateľov z *citových oblastí,* b) že sa sostavuje iba z tých spisovateľov, ktorí „vedia po slovensky", t. j. vyčíta sa tu výber spisovateľov.

Podľa toho Tatarkovi sa nepáči, že sa v slovníku uvádzajú ako príklady na jednotlivé významy slov citáty zo spisovateľov-beletristov, ktorí podľa neho by zobrazovali len citové oblasti. Keby to naozaj tak bolo, náš slovník by bol len slovníkom spomínanej citovej oblasti, teda slovníkom v istom smysle odborným. Ale náš slovník má iný cieľ: má zachytiť štandardný inventár slov spisovného jazyka slovenského, t. j. slová viac alebo menej známe všetkým Slovákom, ktorí sa dorozumievajú spisovnou slovenčinou. A takýto jazyk nachádzame práve v beletristických prácach, ktoré opisujú rozličné oblasti životné, človeka pri práci telesnej i duševnej, pri zábave, v spoločnosti atď. Preto slovníky spisovných jazykov všade na svete citúvajú okrem vybraných diel vecnej literatúry najmä diela spisovateľov-beletristov. Citovanie má niekoľkoraký význam. Doklad predovšetkým svedčí, že slovo alebo väzba sa naozaj používa, že si ich slovnikár nevymýšľa. Ďalej, keďže slová majú rozličné významy, ktoré sa najlepšie zisťujú v kontexte, vo vetnej súvislosti, doklad pomáha vyložiť ich význam. Konečne citované miesta sú v istom smysle príklady, vzory slovných spojení na napodobnenie.

Uvedomujeme si veľmi dobre, že ideálny prierez súčasným spisovným jazykom našli by sme napríklad v dobrom čísle novín. Ale zas vieme, že naše noviny robia sa napochytre, pri malom počte redaktorov prepisujú sa články z iných jazykov ap. Pre túto príčinu noviny sme doteraz necitovali, hoci aj na to sa chystáme.

Vieme i to, že pre modernú literatúru priemerný spisovný jazyk je len akýmsi odrazovým mostíkom, že umelec pre svoje ciele môže spisovný jazyk deformovať atď. No takýchto diel citovali sme málo, a i to vždy s označením vo figurálnom smysle alebo výslovne ako poetizmy.

Pri výbere kníh na citovanie pre slovník, ktorý sa *intenzívne* a *plánovite* začal robiť až za vojny, uplatňovaly sa rozličné kritériá. Predovšetkým vybrali sa slovenskí klasici. Okrem umeleckej hodnoty ich diela rozhodoval tu i ten moment, že ich knihy sa čítajú a s jazykovej stránky napodobňujú. Ďalej hľadelo sa i na zastúpenie rozličných krajov Slovenska, na rozličné „redakcie" a vydavateľstvá ap. Niekedy rozhodovala i taká náhodná vec, že knihu, v ktorej bolo treba slová a ich spojenia pre excerpovanie podčiarkovať, nebolo možné dostať. Na jej miesto nastúpila potom tá, ktorá bola naporúdzi. Inak slovnikárom ide predovšetkým o *akosť* lexikálneho materiálu. Okrem týchto zreteľov vedeckých a praktických nijaké iné tendencie pri výbere spisovateľov nerozhodovaly.

Eugen Jóna.

Kritiky a recenzie

VERCORS, MLČANIE MORA. PRELOŽIL JOZEF FELIX. Vyšlo ako 15. sväzok Komornej knižnice. Vydavateľstvo Elánu, Bratislava 1946.

Kniha „Mlčanie mora" od doteraz málo známeho francúzskeho spisovateľa Vercorsa je svojím obsahom veľmi zaujímavá. Autor spracúva detail zo života Francúzov za nemeckej okupácie po porážke r. 1940, ale detail charakteristický pre život celého Francúzska v tom čase. Jeho rozprávanie pôsobí o to bezprostrednejšie a o to mohutnejšie, že ho autor napísal ešte v časoch nemeckého panstva vo Francúzsku.

Rozprávanie je oprostené od akýchkoľvek príkras; podáva tvrdú skutočnosť, nič nezamlčuje, nič neospravedlňuje. To sa muselo zvýrazniť aj tvárnymi prostriedkami jazykovými: niet tu metafor ani iných poetických ozdôb, veta je stručná, zhustená a jednoduchá. Ani slovník nečerpá z osobitnejších fondov výrazových, a predsa kniha nikde nepôsobí dojmom jednotvárnosti, zovšeobecnenia jazykových prostriedkov. V tomto smere mal prekladateľ Jozef Felix veľmi šťastnú ruku.

Ak si všimneme niektoré jednotlivosti s hľadiska jazykovej správnosti, môžeme hovoriť o chybách alebo priestupkoch proti platnej jazykovej i pravopisnej norme. Sú tu chyby v kmeňosloví, v tvarosloví, v skladbe, vo význame slov, aj chyby pravopisné, ak už nebudeme hovoriť o chybách tlačových.

Deminutívum k adj. *ľahký* je *ľahučký* a k nemu adverbium *ľahučko,* nie „ľahúčko" (28). Tak isto adv. k *slabučký* je *slabučko,* nie „slabúčko" (48). Pri tvorení opakovacích slovies kvantita základného slovesa sa skracuje, napr. *dížiť—predlžovať, krátiť—skracovať,* a tak aj od *oddialiť* je *odďaľovať,* nie „oddiaľovať" (67). Príslušné adj. k subst. *plátno,* tvorené príponou *-ný,* si zachováva zdvojené *-nn-: plátenný,* nie „plátený" (26). V složeninách zo subst. *meď* zachováva sa ešte pôvodný pádový tvar (je to len tzv. složka, nie vlastné složené slovo), a teda je *medirytina,* nie „meďorytina" (31).

Od subst. *trýzeň* lok. pl. je *v trýzňach* (ako *báseň—v básňach*), nie „v trýzniach" (8). Pomnožné subst. *dvere* je ženského rodu a tak inštr. je *dverami* (*-ami* naznačuje ženský rod!), ako je správne na str. 67 *(za dverami);* tvar „dvermi" (35) je len nárečový a hovorový. *Sluchy* ako časť tváre (v lekárskej terminologii *spánky*) sú ženského rodu, preto lok. je *na sluchách,* nie „na sluchoch" (74). V duchu dnešnej normy dávame prednosť tvarom *hrude* a *tváre* (skloňujú sa podľa *dlaň*) pred tvarmi „hrudi" (76) a „tvári" (65, 80).

Ak slovo *vyše* použijeme vo význame predložky, spája sa s genitívom; správne má byť *vyše štvrťstoročia* (alebo *štvrť storočia*), nie „vyše štvrťstoročie" (15). V slovoslede pokladáme za chybné tieto spojenia: „Ak je vám to vhodnejšie" (32) m. *Ak vám je to vhodnejšie,* „Po jej odchode cítil som, že" (65) m. *Po jej odchode som cítil, že,* „A vtom videl som, ako" m. *A vtom som videl, ako* ap. Nesprávna je tiež väzba „obidvaja ani nie plavo, ale až ľanovovlasí" (25) m. správneho: *obidvaja ani nie plavovlasí, ale až ľanovovlasí.*

Rušivo pôsobia nesprávne použité slová, napr. *samotný* miesto *sám* (7: „samotná" existencia francúzskeho národa; podobne aj na str. 9, 19, 20, 39, 73), *zorničke* miesto *zreničke* (82: jeho „zorničky" a „zorničky" dievčaťa boly pripútané k sebe) ap.

Dosť nevhodne je použité subst. *mihalnica* vo význame ‚očné viečko'. I keď Pravidlá kážu takto používať slovo *mihalnica,* zostaneme asi pri *viečku* (očné viečko) a pri *mihalnici* (‚brva na konci viečka') v starom význame. Nemožne pôsobí spojenie: „Mihalnice" sa mu zošúverily (43), oči lesknúce sa medzi... „mihalnicami" zhúžvanými a stŕpnutými (71), sklopil „mihalnice" (72).

S hľadiska eufonie reči by sme označili ako chybné spojenia: „Sen v švajčiarskej revue" (17; 4 spoluhlásky za sebou!) m. *Sen vo švajčiarskej revue,* „Dôstojník v dverách" (27) m. *Dôstojník vo dverách,* „a išiel" (26; 2 samohlásky vedľa seba) m. *a šiel* ap.

Chyby sú aj v pravopise, a to v rozdeľovaní slov (27: „tia-hne" m. *tiah-ne; tiah-* je koreň, 32: „zam-knúť" m. *za-mknúť; za-* je predpona, „zdvi-hla" m. *zdvih-la; zdvih-* je koreň ap.), v interpunkcii (najmä vo vetách s priechodníkom), aj chyby čisto grafické („Gidea" (12) m. *Gida,* ako je správne *Sartra* (na str. 13).

Ale i pri týchto chybách a priestupkoch proti norme je reč prekladu skutočne pekná. Ako vhodné aktualizácie pôsobia výrazy *potemnistý* (36), *zošúverený* (71), *zhúžvaný* (71), *sberkať sa* (74).

Ján Frličkа.

Rozličnosti

Doškolovať a doškoľovať. (J. P., Z.) — Keď zisťujeme, že sa dnes často hovorí a píše o „doškolovaní", o „doškolovacích" alebo „preškolovacích" kurzoch (bez mäkkého *ľ*), máme tu ďalší doklad zjavu, na ktorý sme už upozornili (SR XII, 1946, 104—113): zanedbávanie *ľ* v spis. slovenčine je zavinené nielen vplyvom nárečí, kde ho niet, ale i zlým pravidlom, nepresnou kodifikáciou normy spisovného jazyka. Nerozoznávajú sa dostatočne tvary *školiť* a *školovať*.

Uvedené tvary s nepalatálnym *-l-* zdanlivo sa dajú odôvodniť z terajších Pravidiel slovenského pravopisu (1940), kde pod heslom *škola* (str. 400) uvádza sa i tvar *školovať* (*l* bez mäkčeňa) a pod heslom *vyškoliť* i tvar *vyškolovať* (tak isto *l* bez mäkčeňa). V slovenčine naozaj takéto tvary jestvujú. No treba ich pokladať za denominatíva, odvodené priamo od podstatného mena *škola*, teda *škola — školovať* ako *práca — pracovať, známka — známkovať* atď. Sloveso *školovať* i v složenom tvare s predponou *vy-* a *do-* má trochu iný význam ako sloveso *školiť* a jeho odvodeniny. Znamená ‚posielať do školy, dávať na štúdiá, študovať'. V hovorovej reči sa vyskytuje i dnes dosť často, v literárnej reči, ako sa nám zdá, častejšie sú dnes spojenia so slovesom *študovať* a s podstatným menom *štúdium, štúdiá*. V literatúre nachádzame hodne dokladov, napr.: Štvrtá trieda je už i dovŕšením ich [žiakov] *školovania* (Šolt. IV, 96), Moje *školovanie* bolo také prosté (Šolt., Sedemdesiat rokov života 4), Postavili novú školu... vyvolili *školovaného* učiteľa (Taj. V, 42), — Mariena... volajú na mamku práčky na vode, — vraj dáš toho tvojho hubáča *školovať?* (Rázus, Maroško 261). Sloveso *školovať* je nedokonavé, pomocou prípony stáva sa dokonavým, mení sa jeho vid, a tak *doškolovať* znamená ‚dokončiť školovanie, posielanie do škôl'.

Okrem denominatíva *školovať (doškolovať, vyškolovať)* v slovenčine je i deverbatívum *-školľovať*, odvodené od slovesa *školiť* a vy-

skytujúce sa len s predponami *preškoliť — preškoľovať, doškoliť — doškoľovať*. Tým, ktorí nemajú jazykový cit pre *ľ*, treba uviesť tvary, ako *chváliť — vychvaľovať, rozdeliť — rozdeľovať* atď., aby nebola pochybnosť o tom, či v tvaroch, ako *preškoľovať, doškoľovať* ap., má byť mäkké *ľ*. Sloveso *školiť* má význam ‚zaúčať, poskytovať vedomosti, vzdelávať, cvičiť' a u starších spisovateľov i ‚karhať, cibriť, poháňať', napr.: Gazdiná ho *školila*, vyvadila sa (Dobš., Pov. III, 67), „... Mama a tetka odporúčaly sa a mňa *školily* von, či som musela i to zbadať a povedať!..." (Vans. I, 70), Zťažka ho *školil* (Rázus, Bača 36), *Vyškolený* Jurek o pár dní zase pripustil k sebe jednoročiaka fírera a dal mu pás s patrónami (Taj. IX, 53), Ak príde k nemu zdravý chlap žobrať, starý *vyškolí* ho nemilosrdne (Kuk. XII, 96), Chápeme Škultétyho snahu zredukovať vplyvy Turgeneva a Vajanského... lebo stopy o tých vplyvoch literárne polovičate *školeného* čitateľa mohly by zmiasť (Mráz, Odlomená vetva 51). Základnému tvaru *školiť* prípona dodáva alebo nový význam (i so zmenou vidu), ako napr. *preškoliť*, ktoré znamená ‚zaučiť niekoho do nového odboru, aby si mohol zmeniť zamestnanie' ap., alebo len mení jeho vid, ako napr. *doškoliť, vyškoliť* ap., takže nedokonavé *školiť* pomocou predpony stáva sa dokonavým *doškoliť, vyškoliť*. Tieto slovesá žiadajú si často tvary nedokonavé. K dokonavému tvaru *preškoliť* utvorí sa *preškoľovať*, k tvaru *doškoliť — doškoľovať*. Vo všetkých týchto tvaroch, odvodených od základu *školiť*, je náležité mäkké *ľ*. V písme pred *e, i* podľa dnešného pravopisného systému mäkkosť *ľ* sa neoznačuje, ale pred *o, u* sa má vždy označovať, teda i v tvaroch *doškoľovanie, doškoľovať, preškoľovanie, preškoľovať*. V tomto smere bude treba doplniť i Pravidlá sloven. pravopisu. Medzi tvarom *doškolovať*, ktoré sa dnes zriedka používa, a slovesom *doškoľovať* (*preškoľovať* ap.) s mäkkým *ľ* je tvarový i významový rozdiel, ktorý treba v spisovnej slovenčine zachovať.

ej.

Trúd, pyľ, úľ, včelín, plášť. (J. G., M.) — Na označenie samca včely kráľovnej uvádzate slová *trúd, trút, trubec* a *bužár*. V literatúre nájdeme dosť dokladov na slovo *trúd* s významom ‚darebný, lenivý, naničhodný tvor': Každá (strana) bola zlá, samý *trúd*, nehybnosť, klam (Jesenský, Demokrati 166), Vychoval lenivice, že ich teraz nemôže povydávať... „Pri takýchto *trúdoch* maj sa dobre..." (Timrava, Novohrad. dedina 131). Tvaru *trúd* je formálne blízke slovo *trud*, rozdiel je len v kvantite, ako je to aj v iných slovách, napr. *múka*// *muka*, ale význam má ‚ťažká, namáhavá robota'.

Tvar *trút* je síce staré slovenské slovo a vyskytuje sa v niektorých slovanských jazykoch dodnes, ale ako sám pripomínate vo svojom článku (Slovenský včelár 1939, str. 8), nie je súci za slovenský termín, lebo sa v slovenčine už nepoužíva.

Tvar *trubec* etymologicky sa spojuje s podstatným menom *trúba*

a nevystihuje náležite zvuk samca včely, ako sám na to upozorňujete. Možno, že je to obmena tvaru *trupec,* ktorý existuje vo včelárskej ľudovej terminologii v Trenčianskej (Bánovce).

Forma *bužár,* ako správne podotýkate, už lepšie označuje zvuk samca včely ako slovo *trubec,* lenže sú tu isté ťažkosti hláskoslovné; je otázka, či by bolo možné ponechať tvar *bužár* ako termín bez zmeny v tvare západoslovenskom, alebo či ho hláskoslovne upraviť na formu *bužiar,* i keď to nie je slovo stredoslovenské.

Tvar *trupec* je zdrobnelina podstatného mena *trúp,* ktoré sa vyskytuje zriedka i v literatúre v tom istom význame ako *trúd,* teda je jeho synonymum: Učiteľ je *trúp,* lebo deti neučí materinskej reči (Tajovský IV, 134). Slovom *trup//trúp* sa v ľudovej reči označujú aj červy, húsenice, t. j. také stvory, ktoré majú trupovité telo, nemajú riadnych nôh a zato sa pomaly, lenivo pohybujú. V spomenutom nárečí slovo *trupec* je živé vo význame ‚samec včely' a používa sa ho aj pejoratívne na označenie darebákov, lenivých darmožráčov. Takýmito darmožráčmi sa stávajú aj trupci — samci včely, keď už oplodnili kráľovnú. Formu *trupec* poznajú aj Slovinci (porov. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, 700).

Takto zo všetkých nadhodených termínov najlepšie zodpovie *trúd.*

Z tvarov *pyľ* a *pel* pre spisovný jazyk vybral sa *pyľ* (porov. Pravidlá slovenského pravopisu 353); tento tvar je vo všetkých slovanských jazykoch. Ak by sa však v slovenčine naozaj častejšie používal tvar *pel,* nebolo by nemožné vybrať ho pre terminologiu. Pravda, pre botanickú terminologiu vybrali odborníci tvar *pyľ* (odvodeniny sú *pyľnica, pyľový: pyľové* vačky, *pyľové* vrecúško, *pyľové* zrnká; J. M. Novacký, Botanika pre VI. a VII. triedu slov. gymnázií a pre učiteľské akadémie) a tak by sa mal požívať aj v terminologii včelárskej.

Zo slov *včelien, včelienec, včelín, včelínec, včelník,* ktoré uvádzate na označenie príbytku včiel, tvar *včelín* nie je osamotený, ale je tvorený na spôsob slov *kurín* ‚príbytok pre kury', *plevín* ‚miesto na plevy' (Novohrad). Hojne sa vyskytuje v spisovnej reči: pri *včelíne* (Timrava I, 54), *včelín* (Urban, Živý bič 128), od *včelína* (Hviezdoslav VIII, 20), v tom *včelíne* (Alexy, Na voľnej vôľuške 24). Tvar *včelník* je dobre tvorený a patrí do skupiny slov *holubník, plevník, kurník,* lenže nie je natoľko rozšírený a v spisovnej reči je neznámy. Tvary *včelien, včelienec* oproti *včelín, včelínec* treba pokladať za dialektické, pretože niet všeobecnej tvorivej slovenskej prípony *-ien,* ale len *-ín.* Najlepšie teda vyhovie *včelín.*

Z dvojice tvarov *úľ//úl* dávame v spisovnej reči prednosť tvaru *úľ.* Mäkké *-ľ* vychodí podľa stredoslovenských nárečí, aj podľa etymologie. Pre terminologiu, pravda, iné znamená klát ‚príbytok včiel, vytesaný do kláta'.

Na označenie voskového včelieho diela Pravidlá slovenského

pravopisu uvádzajú tvar *plást, -u* m. Tento tvar má svoje opodstatnenie najmä so stanoviska historického. V starej cirkevnej slovančine bol tiež tvar *plastъ*, v Bernolákovom Slowári je *plast* (asi chybne s krátkym *-a-*), Jiří Palkovič má *plást* (s dlhým *-á-*). V češtine je tiež *plást*. Naproti tomu v slovenských nárečiach (Nitrianska, Turiec, Pohronie, Liptov) máme tvar *plášť*. Pravdepodobne i v ľudovej reči pôvodne boly dve slová, *plást* a *plášť*, s osobitným významom, ale časom obe slová formálne splynuly. So stanoviska súčasného jazykového stavu žiadalo by sa teda i za termín uviesť formu *plášť*. Pravda, ak sa chceme pridržať zaužívaného stavu, môžeme ponechať ako termín tvar *plást*. *ja.*

„Pohraničie — v škole". — 1. Z tvarov *Naďa, Nádeja* a *Nadežda* úradná forma mena je len *Nadežda* a len tak sa má písať na úradných spisoch. Tvar *Naďa* patrí k tzv. hypokoristikám, t. j. domáckym, láskajúcim menám typu *Jožo* (k *Jozef*), *Laco* (k *Ladislav*), *Tono* (k *Anton*); *Beta* (k *Alžbeta*), *Krista* (ku *Kristína*), *Magda* (k *Magdaléna*) ap.; na školské vysvedčenie nepatrí. Forma „Nádeja" ako osobné meno sa nepoužíva.

2. Miestny názov *Trebostovo* gramaticky patrí k podstatným menám stredného rodu tvrdého zakončenia (vzor *mesto*) a tak má 6. pád *v Trebostove*. Tvar v „Trebostovom" by bol od nejakého „Trebostové", ktoré neexistuje.

3. *Jur* a *Ďur* v miestnych názvoch *Svätý Jur* (na západnom Slovensku) a *Svätý Ďur* (v Turci) sú tvrdého zakončenia (nie sú to prípady ako *meter, papier, kalendár* ap., kde koncové *-r* bolo voľakedy polomäkké) a skloňujeme ich podľa vzoru *dub*. V 6. páde sú preto tvary vo Svätom *Jure* (nie „Juri") a vo Svätom *Ďure* (nie „Ďuri").

4. Miestne meno *Parkan* gramaticky podľa zakončenia patrí k vzoru *dub* a tak v 6. páde správny tvar je *v Parkane* (ako *na dube*). Koncovka *-i* by tu bola správna len vtedy, keby 1. pád bol zakončený na mäkké *-ň (Parkaň)*. Koncovka *-u* v 6. páde je len pri mužských podstatných menách, zakončených na *k, g, h, ch*, napr.: *v roku, v Hamburgu, po snehu, na vrchu* ap. (O názve *Parkan* porov. aj SR XII, 67—68.)

5. Miestne určenie vyjadrujeme predložkou *v (vo)* alebo *na*. V niektorých prípadoch miestneho určenia predložka *v (vo)* vyjadruje niečo iné než predložka *na*, napr. *v stole* (vnútorný priestor) — *na stole* (povrch), *vo vode — na vode, v kostole — na kostole*, v iných zas obe predložky významovo celkom splývajú: *v poli — na poli, v cintoríne — na cintoríne, v nebi — na nebi* ap. Toto splynutie významu predložiek *v (vo)* a *na* nastalo aj pri niektorých miestnych názvoch. Kým pri väčšine miestnych názvov miestne určenie vyjadrujeme len 6. pádom s predložkou *v (vo)*, napr.: *v Bratislave, v Trnave, v Nitre, vo Zvolene, v Košiciach* ap., pri mnohých

sa tu používa v krajovom úze aj predložka *na* a tak máme napr.: *na Myjave, na Vrútkach, na Starej Turej,* ba z literatúry máme aj doklady: *na Turom Poli, na Bani, na Ozdine, na Českom Brezove* ap. Možno povedať, že miestne určenie 6. pádom s predložkou *v (vo)* je vo všeobecnosti správne pri v š e t k ý c h miestnych názvoch, teda že možno povedať aj *v Myjave, vo Vrútkach, v Starej Turej* ap., lebo nie je možné žiadať, aby si každý príslušník slovenského jazyka osvojil krajový úzus a podľa neho si pamätal, či má použiť v takomto spojení predložku *na*. Naopak zas, ak niekto podľa krajového úzu použije spojenie s *na* v takom prípade, kde všeobecnejšie poznáme spojenie s *v (vo)*, nemožno v tom vidieť nesprávnosť alebo chybu.

Ak pripustíme, že spojenia *na Vrútkach, na Starej Turej* sú všeobecne častejšie, dáme im prednosť pred miestnym určením s predložkou *v (vo)* (o tom aj SR VIII, 258—259, a XI, 316).

6. Od miestneho názvu *Turany* príslušné prídavné meno je *turiansky* a meno obyvateľa *Turanec* (ženská forma *Turianka*), od *Stará Turá:* (staro)*turanský, Turan (Turanka),* od *Turiec: turčiansky, Turčan (Turčianka),* od *Turecko: turecký, Turek (Turkyňa).* Príslušné odvodeniny od názvu *Turček,* ktorý formálne predstavuje zdrobnelinu k *Turiec,* by mohly byť *Turčan, Turčianka, turčiansky,* také isté, ako sú k základu *Turiec* a celkom tak, ako od *Bystrica* i *Bystrička* sú rovnaké odvodeniny: *Bystričan, Bystričanka, bystrický.*

Z krajového úzu však poznáme odvodeniny: (nárečovo) *Turčekován, Turčekovänka, turčekovänský,* čo by pre spisovný jazyk bolo *Turčekovan, Turčekovianka, turčekoviansky* (ako v turč. nárečí *zemän, zemänka, zemänský* — spisovne *zeman, zemianka, zemiansky*).

7. Úradné formy osobných (krstných) mien zapisujú matrikári podľa úradnej príručky „Soznam osobných (krstných) mien k § 55 Matričnej úpravy". Tento „Soznam" je z r. 1927, a preto nie všetky osobné mená v ňom sú v tvaroch, vyhovujúcich dnešnému pravopisnému (a niekedy aj jazykovému) úzu. Preto sa matrikári musia pridržať aj platných Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré boly úradne vyhlásené za záväzné pre všetky naše úrady. Písať na rodnom liste a potom aj na školskom vysvedčení „Ludevit" nie je ničím opodstatnené. Matrikár, ktorý na rodnom liste napísal formu „Ludevit", nepostupoval správne, ba práve konal proti predpisu, lebo spomínaný „Soznam" káže výslovne písať *Ľudovít.* Aj Pravidlá predpisujú túto formu. Preto myslíme, že na školskom vysvedčení smelo môžete písať *Ľudovít* i vtedy, keď rodný list dotyčného hovorí o „Ludevitovi".

Tak isto za „Šaroltu" treba zásadne vždy a všade písať len *Karolína* (o tom aj SR XII, 199).

8. Rozhodnúť o tom, či slovenské priezvisko *Šimko,* zapísané za maďarského úradovania na južnom pohraničí do matriky ako

„Simkó", hoci šlo o Slováka, možno opäť písať slovenským pravopisom, môže jedine Povereníctvo vnútra ako najvyšší nadriadený úrad matričných úradov.

Pretože podobných prípadov je iste viac, Jazykovedný odbor Matice slovenskej požiadal Povereníctvo vnútra o zásadnú úpravu v tejto otázke a navrhol vyriešiť vec v tom smysle, aby matričné úrady na južnom pohraničí boly splnomocnené slovenské priezviská, za maďarskej okupácie písané v matrikách maďarským pravopisom, na požiadanie stránky — ak ide o Slováka — písať opäť v pravopisnej forme slovenskej.

Povereníctvo vnútra listom číslo 11320/1-VI/2-1947 nám oznámilo, že v tejto veci je stále smerodajný a platný zákon zo dňa 4. marca 1942 číslo 31 Slov. z., kde v § 12 sa hovorí: „(1) Priezvisko možno používať v pravopisnej forme reči, z ktorej je kmeňove odvodené, aj vtedy, ak je v matrike zapísané inak. (2) Ak priezvisko nie je zapísané v matrike v pravopisnej forme kmeňovej reči (ods. 1), má sa výťah z matriky vydať v pravopisnej forme kmeňovej reči; v zapísanej forme len vtedy, ak sa strana toho výslovne pridržiava. (3) Priezvisko, nezapísané v matrike v pravopisnej forme kmeňovej reči, opraví v nej na žiadosť strany matrikár."

Tento zákon teda dovoľuje, aby nositeľ neslovensky písaného slovenského priezviska používal toto priezvisko písané po slovensky. V tejto forme (po slovensky) má ho na požiadanie stránky písať i matrikár na výpise z matriky a tak isto na požiadanie stránky má ho matrikár opraviť aj v matrike samej.

Teda v každom prípade, ako vidieť z citovaného zákona, môžete v škole dotyčného žiaka písať po slovensky *(Šimko)*. Upozornite jeho rodičov, aby s odvolaním sa na § 12 zákona číslo 31/1942 Slov. z. žiadali na matričnom úrade opraviť v matrike priezvisko „Simkó" na „Šimko". *a.*

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol., v Turč. Sv. Martine.
Toto dvojčíslo vyšlo v marci 1947.